1. Tema

Konuya Giriş

I. Osmanlı Devleti -> 1302-1922

- Kuruluş -> 14. yy
- Klasik Dönem -> 15-16. yy
- Duraklama Dönemi -> 17. yy
- Reform -> 18. yy
- Demokratikleşme - Anayasal Süreç -> 19. yy

Padişah: Devletin sahibi, Devletin padişahın. 14. yy'da (1300) Osmanlı Devleti, Kuruluş Döneminde küçük beylikleri ele geçirerek güçlenmiştir. Kısaca bazı beylikler (Saruhanoğulları, Hamidoğulları, Karamanoğulları...) Osmanlının büyümesini zorlaştırmıştır. *Devletin 1 numaralı adamı padişah nasıl seçiliyor? Veraset Sistemi* **Veraset Sistemi:** Tahttan indirilir ya da padişahın yerine, oğullarından biri geçer. 17.yy -> Kardeş katili meşrulaştırılmış yasal kılıfı vardır. I. Ahmed bunu kaldırmış.

Ekber ve Erşad Sistemi:

- Ekber: En büyük. I. Ahmed getirmiş.
- Erşad: En olgun / deneyimli. Şehzade -> Padişahların çocuklarına verilen ad.

Devletin Yönetildiği Yer: Saray Padişahın ailesi ile yaşadığı yer: Harem

DİVAN-I HÜMAYUN (Bakanlar Kurulu. Bugün buna tekabül ediyor.)

- Vezir -> 7 tane (Sadrıazam -> 1 tane) Padişahın yardımcısı. Başbakan.
- Defterdar -> Mali işler. Bütçe, gelir-gider.
- Nişancı -> Tımar dağıtır, devletin iç ve dış yazışmalarını yapar. Tapu işleri.
- Kazasker -> Adalet bakanı. Bugünkü karşılığı. Kadıların atamasını yapar.
- Şeyhülislam -> Dini işler. *Bazı şeylerin kötü olduğunu padişaha onaylamadığını söyleyebilirler.*

Divan-ı Hümayun'da devlet işleri konuşulur. Ama son söz padişahındır. (Danışma meclisi)

Yeni Çeri Ocağı -> 1 Sürekli devletten maaş alırlar. Padişaha bağlı askerlerdir. Kaptanı Derya -> Donanma komutanına verilen isimdir.

Osmanlı Devleti fethettiği yerlerde yaşayan Hristiyan çocukları küçük yaşta alıp müslüman yapıp devlete hizmete sokuyor. Buna devşirme sistemi denir.

Osmanlı Devletin Felsefesi

- Türk-İslam Devleti ruhu var.
- Şeriat Devleti.

Hukuk

- Şer'i Hukuk: Dini Kurallar. Bireysel suçlar. (Kadılar)
- Örfi Hukuk: Eski Türk töresi. Kamusal suçlar.

Ordu

- Yeniçeri ordusu: Merkezi ordu. Devletten maaş alıyorlar.
- Tımarlı Sipahiler: Taşra ordusu. Devletten maaş almıyorlar.

Eğitim: Medrese

Vatandaşlık Kavramı: Uluslu değil, hakim bir ulus yok, ama hakim bir din var. Müslümanlar ve Gayri-Müslimler (Azınlıklar). Tebaa ve Reaya -> Padişaha bağlı vergi veren halk, insan.

Avrupa'ya gönderilen (Fransa-Paris) ilk elçi ile birlikte Osmanlı, Batı'yı takip etmeye başlamıştır. Batı'nın önemli ölçüde devleti geliştireceği düşünülmüştür.

19.yy Osmanlısında Osmanlı aydını zayıflamış imparatorluğun dağılmasını engellemektir. Bir imparatorluğu demokratikleşmesi için yapılan yeniliklerin en önemli sebebi, çok uluslu yapısıdır. Azınlık isyanları (bağımsızlık hareketleri) büyük problem oluşturmuştur. Uzun süren ve kaybedilen savaşlar (Rusya) ve bazı grup Osmanlı aydınları muhalifvari faaliyetlerde bulunmuştur. 19. yy'da Osmanlı isyanları 'bağımsızlık' almak amacı ile çıkmıştır.

DEMOKRASİ -> Halk egemenliği. *Osmanlı'da demokratikleşme ve modernleşme aynı süreç içinde yaşanmamıştır.*

Anayasal Süreç ve Modernleşme Ekonomik Sorunlar -> Sadece 1. Dünya savaşında kullanılıyor.

Alemdar Mustafa Paşa (Merkezi Otorite zayıfladığında güçlenmeye başlıyor.) Feodalite -> Merkezi otoritenin zayıflamasıyla bir dönüşüm yapmak isteyen -> Son merkezi otoritesi güçlü Osmanlı Padişahı II. Mahmut.

Sened-i İttifak (1808) Padişah II. Mahmut ve Ayanlar arasında imzalanmıştır. Bu sözleşme Osmanlı tarihinde ilk defa padişahın yetkilerini sınırlandırmıştır. *Sened-i İttifak'ın maddeleri:*

- Padişah ağır vergiler koymayacak, eşit ve adaletli vergi alacaktır.
- Ayanlar bulunduğu yerlerde, devletin koyduğu hükümlere göre görev yapacaktır.
- Ayanlar, halkın ve devletin güvenliğini temsil edecektir.
- İstanbul'daki Yeniçeri Ocağı'nda ve diğer ocaklarda isyan çıktığında Ayanlar, emir beklemeksizin isyanı bastırmaya koşacaktır. Padişahın emirlerini dinleyecektir.

Yeniliklerin önündeki en büyük engel olan Yeniçeri Ocağı, 1826 yılında II. Mahmut tarafından kapatılmıştır. (Vakay-ı Hayriye) Bu ordunun yerine batı tarzında ve daha modern bir ordu kurulmuştur.

Tanzimat Fermanı (1839)

- Batılılaşma, Dönem başlangıç noktası.
- Sultan Abdülmecit tarafından ilan edilmiştir.
- Gülhane'de okunduğu için Gülhane Hatt-ı Hümayun olarak da bilinir.
- Bu dönemden itibaren demokratikleşme hareketleri, bireysel hareketlerden öteye geçerek kurumsallaşmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinde önemli sebepler:

- Mustafa Reşit Paşa'nın Osmanlı'yı Avrupa ile rekabet edebilmesi için hukuki, siyasi ve toplumsal alanda yenilikler yapması. Osmanlı'yı modernleştirmek.
- Yapılacak bazı düzenlemeler ile, Avrupalı devletlerin gayrimüslimleri bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışmasını engelleyeceğine inanması.
- Belli bir vatandaşlık kavramı oluşturarak sürekli isyan eden azınlıkların devlete bağlılığının artacağının inanılması.

Tanzimat Fermanı'nın bazı önemli maddeleri:

- Kanun önünde herkes eşit sayılacak, vergiler herkesin gelirine göre alınacak. (Hukuk devleti olma yolunda).
- Hiç kimseye yargılanmadan ceza verilmeyecek. Mahkemeler açık olacak.
- Kişilere mülkiyet hakkı tanınarak, müsadere usulü kaldırılacak. (Kişinin malına el koyma).
- Askerlik tüm Osmanlı tebaası için zorunlu ve belirli bir süre için olacak. Rüşvet ve iltimas kesinlikle yasaklanacak.

Tebaa -> Osmanlı'da halka verilen isim. (Müslüman, Gayrimüslim ayrımsız.)

Padişah hukukun üstünlüğünü kabul etmiş, fermana uyacağına yemin etmiştir. Batılılaşma hızlanmıştır. Padişah gücünü sınırlandırmış ve kanun gücünün üstünlüğünü kabul etmiştir. Tanzimat Fermanı ile birlikte bir Osmanlı üst kimliği oluşturmak hedeflenir. (Rum-Osmanlı, Sırp-Osmanlı). Bu fermanın hazırlanmasında dış dinamikler etkili olsa da, ferman aslen iç dinamiklerle hazırlanmıştır.

Islahat Fermanı (1856)

- Abdülmecit Dönemi. Tanzimat Fermanı'nı batılı devletler yetersiz bulmuşlardır. Azınlıklar da kendilerine verilen hakları yetersiz bulmuştur. Bu durumda Rusya ile başlayan Kırım Savaşı (1853-1856) önemli bir gelişme olmuştur.

Kırım Savaşı (1853-1856)

- Osmanlı Devleti ilk kez dış borç almıştır. (İngilizlerden)
- Rusya'nın Osmanlı topraklarındaki emelleri (Kutsal yerler sorunu) temel sebebiyle başlamıştır.
- Asıl hedefi sıcak denizlere inmektir. (Kudüs ve Filistin'deki Ortodoks Hristiyanları bahane etti.)
- İngiltere ve Fransa, Rusya'nın güçlenmesini istemediği için Osmanlı'ya yardım etti.
- Savaş sonunda Rusya yenildi ve Paris Barış Antlaşması (1856) imzalandı.

Paris Barış Antlaşması'na göre: Osmanlı bir Avrupa devleti sayılacak ve toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerin garantisi altında olacaktı.

Islahat Fermanı'nın Önemli Maddeleri:

- Mahkemeler açık yapılacak, herkes kendi dinine göre yemin edecek.
- Din ve vicdan özgürlüğü sağlanacak, gayrimüslimler kendi kilise, okul ve hastane gibi binalarını tamir ve inşa edebilecekler.
- Resmi yazışmalarda gayrimüslimlerin şahsına dokunacak, onları küçültecek kelimeler kullanılmayacak. (Gavur, kafir).
- Yabancılar da mülk edinebilecekler. Vergilerini vermek koşuluyla.
- Gayrimüslimler il genel meclislerine ve belediye meclislerine üye seçilebilecekler.
- Gayrimüslimler de nakdi bedel ödeyerek askerlikten muaf olabilecekler. (Hak değil, AYRICALIK).
- Herkes şirket ve banka kurabilecek.
- Gayrimüslimler de devlet memurluklarına, askeri hizmetlere ve okullara alınacaktır.

Islahat Fermanı oldukça ses getirdi. Müslümanlar gayrimüslimlere fazla hak verildiği için memnun kalmadı, gayrimüslimler ise verilen hakları yetersiz bulduğu için memnun kalmadı. Batılı Devletler, Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya devam etti.

1. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi'nin İlanı (1876) 19.yy'ın ikinci yarısında anayasal hareketlerin hızlandığı bir süreç içerisine girildi. 1870'li yıllardan itibaren meclisin açılması ve anayasanın ilanı için Genç Osmanlılar (Jön Türkler) çok çaba gösterdi. Osmanlı aydınları (Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa gibi isimler) bu düşünce çerçevesinde Abdülaziz'i (1861-1876) tahttan indirdi ve yerine V. Murat'ı tahta çıkardı. (V. Murat'ın anayasal süreci desteklediği düşünülüyordu). Ama V. Murat ruhsal problemlerinden dolayı 3 ay içinde tahttan indirildi. Yerine yine anayasayı ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamid tahta çıkarıldı. II. Abdülhamid tahta çıktıktan kısa süre sonra ilk Osmanlı Anayasası olan Kanun-i Esasi'yi ilan ederek meşrutiyet rejimini başlattı. *Abdülaziz, gezi amacı, seyahat amacıyla Avrupa'ya giden ilk padişahtır. *V. Murat -> En kısa süre tahtta kalan padişah. 93 gün. *Genç Osmanlılar (Jön Türkler): Aydın kesim, batıda görev yapmış, batıyı benimsemiş aristokrat sınıf.

Tersane Konferansı 1876 ve 93 Harbi Avrupalı devletlerin, Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki (Sırbistan ve Karadağ) sorunları ve azınlıkların durumunu düzenlemek için İstanbul'da düzenlediği konferanstır. Alınan kararlar gerçeğe dönüşmemiştir (İki taraf için de). Osmanlı Batılı devletlerin desteğini alabilme umuduyla konferansta alınan kararları Kanun-i Esasi'ye aykırı gerekçesiyle reddetmiştir. Kararlar reddedildiği için Batılı devletler Osmanlı'ya yardım etmemiş ve 1878'de Rusya, Osmanlı'ya savaş açmıştır. Bu savaşa 93 Harbi denir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi). Osmanlı ağır bir yenilgiye uğramıştır. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması Rusların lehine olduğu için Avrupalı devletlerin tepkisi ile iptal edilmiş ve Berlin Antlaşması (1878) imzalanmıştır.

Berlin Antlaşması Bazı Önemli Maddeleri (1878):

- Bulgaristan üçe ayrıldı (Asıl Bulgaristan Osmanlı'ya bağlı prenseslik oldu).
- Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız oldu.
- Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya bırakıldı. Doğu Beyazıt Osmanlı'ya bırakıldı.

- Bosna-Hersek Osmanlı toprağı sayıldı. Ancak yönetimi geçici olarak Avusturya'ya bırakıldı.
- Doğu Anadolu'da Ermenilerin oturduğu yerlerde ıslahat yapılması kararlaştırıldı. (Ermeni sorunu uluslararası bir antlaşmada ilk kez dile getirilmiş oldu).
- Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş tazminatı ödemeyi kabul etti.

1. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi'nin Özellikleri *Meşrutiyet*: Padişah + Meclisli yönetim. Mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçildi. Osmanlı anayasal bir devlet oldu. *Kanun-i Esasi*: 1876'da ilan edildi. Padişahın yetkileri geniştir: Meclisi kapatabilir, sürgün yetkisi vardır. *Meclis*, ikiye ayrılır: Ayan (padişahın seçtiği, ömür boyu görevde kalırlar) ve Mebusan (halkın seçtiği, 4 yıllığına seçilirler) olmak üzere iki kanatlıdır. Seçme hakkı sadece erkeklere aittir. *Resmi dil Türkçe, devletin dini İslam'dır.* Vatandaşlar kanun önünde eşittir, temel hak ve özgürlükler anayasal güvence altındadır.

Güçler Ayrılığı:

- Yürütme: Padişah + Hükümet
- Yasama: Padişah + Meclis
- Yargı: Bağımsız Mahkemeler *Kanun-i Esasi, Avrupa'daki liberal anayasaların etkisiyle hazırlanmıştır, fakat padişahın yetkisi çok güçlü kaldığı için tam anlamıyla demokratik değildir.*

II. Abdülhamid'in Tek Adam Yönetimi (1878-1908)

- 93 Harbi gerekçesiyle 1878'de meclisi kapatır, Kanun-i Esasi'yi fiilen askıya alır. İstibdat dönemi başlar.
- Sansür uygulanır, gizli polis takibi (hafiye teşkilatı) ile muhalefet bastırılır, siyasal özgürlükler kısıtlanır.
- Buna rağmen modernleşme tamamen durmaz: eğitim kurumları, demiryolu, telgraf gibi altyapı yatırımları yapılır.

- İslamcılık siyaseti izler. Hem iç siyasette müslüman toplulukları bir arada tutmaya çalışır hem de dış politikada (denge politikası) destek arar.

II. Meşrutiyet'in İlanı (1908) ve Nedenleri

- Abdülhamid'in baskıcı yönetimi, özgürlük ve meclis isteğinin güçlenmesi.
- Ordu içindeki genç subayların (özellikle Makedonya'daki 3. Ordu) rejime karşı örgütlenmesi.
- Jön Türkler, İttihat ve Terakki'nin faaliyetleri, Avrupa'daki anayasal hareketlerin etkisi.
- Makedonya'daki karışıklıklar ve büyük devletlerin baskısı karşısında imparatorluğun dağılma korkusu.
- Sonuçta 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildi, meclis yeniden açıldı ve Kanun-i Esasi tekrar yürürlüğe girdi. Fakat bazı maddeler özgürlükler lehine değiştirilir. (Padişahın meclisi kapatma ve sürgün yetkisi sınırlandırıldı.)

Makedonya'da Türk, Bulgar, Sırp, Rum, Arnavut gibi birçok millet bir arada yaşıyordu ve hepsi çeşitli çeteler kurup birbirleriyle ve Osmanlı ile çatışıyordu. Bulgar-Sırp-Yunan çeteleri bölgeyi ele geçirmek için isyan ve baskınlar yapıyordu. Karışıklık yüzünden Büyük devletler "ıslahat istiyoruz" diyerek Osmanlı Devleti'ne baskı yapıyordu.

II. Meşrutiyet'in Genel Özellikleri

- Çok partili hayata geçilir, İttihat ve Terakki en güçlü örgüttür.
- Basın daha serbesttir, dernek ve cemiyet kurma hakkı genişler, siyasal tartışma ortamı oluşur.
- Yine de İttihat ve Terakki zamanla otoriterleşmeye yönelir, muhalefetle çatışmalar yaşanır ve yönetim tek elde toplanmaya başlar.

1908 - II. Meşrutiyet 1909 - 31 Mart Olayı: İsyanı çıkaranlar İstanbul'daki avcı taburları, softalar ve gerici gruplar. Slogan: "Şeriat isteriz". Amaç, II. Meşrutiyet'i ve İttihat ve Terakki

etkisini bitirmek. Sonuç: Selanik'ten gelen Hareket Ordusu isyanı bastırdı, II. Abdülhamid tahttan indirildi, yerine V. Mehmet Reşat geçti.

1911 -> Trablusgarp Savaşı 1912 -> Uşi Antlaşması ile Trablusgarp kaybedildi.

BALKAN SAVAŞLARI *I. Balkan Savaşı (1912):* Osmanlı - Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan. *Eskiden Osmanlı'dan kopan devletler.* Osmanlı kaybeder. 1913 Londra Antlaşması: Edirne ve Kırklareli dahil Balkan toprakları kaybedilmiştir. (Midye-Enez hattı sınırı). En büyük payı Bulgaristan aldı. Yenilgi Sebepleri:

- Ordunun siyasete karışması.
- Savaşa hazırlıksız yakalanılması. (Askerlerin terhis edilmesi).

II. Balkan Savaşı (1913): Diğer Balkan devletleri (Yunanistan, Sırbistan, Karadağ + Romanya) Bulgaristan'a savaş açtı. Osmanlı Devleti bu durumdan faydalanıp Edirne ve Kırklareli'yi geri aldı. Bükreş Antlaşması ile savaş sona erdi. (Bulgaristan kaybetti).

Bab-ı Ali Baskını (1913)

1. Balkan Savaşı yenilgisi sırasında İttihat ve Terakki (Enver Paşa ve Talat Paşa öncülüğünde) hükümete darbe yaptı. Kamil Paşa Hükümeti indirildi. İttihat ve Terakki tek başına iktidar oldu. Otoriter bir yönetim başladı.

2. Tema

20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1. Dünya Savaşı Öncesi) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu diplomatik faaliyetlerini Balkanlar'a yöneltti fakat Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğunu Balkanlardan atmak ve Balkan Slavlarını kendi etrafında birleştirmek amacı ile Pan-İslavizm (Slav birliği) politikasına girmiş bulunmaktaydı. Avusturya-Macaristan'ın Rusya karşısında Almanya'ya dayanması ve Pan-İslavizm karşısında Pan-Cermen bloku meydana getirmesi zorunlu oldu. Bismarck Avusturya'yı bu şekilde yanına çekti. Fakat Avusturya ve Rusya'nın Balkanlar için olan anlaşmazlığı bu Üçlü İmparatorlar Ligi'ni bozacaktı. 1887'de Almanya'nın Rusya'yı yanında tutmak istemesinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nu feda etmesi ve

Rusların Boğazları ele geçirmesine göz yumması önemli rol oynamıştır. Boğazlar üzerinde aynı zamanda İngiltere ve Rusya mücadelesi gerçekleşmiştir. Rusya'nın Türk Boğazlarını ele geçirerek Akdeniz'e inmek istemesini İngiltere, Hindistan'la bağlantısını sağlayan İmparatorluk Yolu'nun güvenliği bakımından endişe ile karşılamış ve onu her vasıta ile önlemeye çalışmıştır. Daha sonrasında 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti'nin kendisi savaşa girerse, Boğazları istediğine açar, istediğine kapardı. Bu suretle, İngiltere Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçerek Akdeniz'e çıkmasını önlemiştir.

(Sömürgecilik) Bugün "sömürgecilik" yerine "emperyalizm" deyimi kullanılmaktadır. Emperyalizm, bir devletin diğer bir devlet üzerinde ister maddi ister manevi bir kontrol, nüfuz kurması veya bir üstünlük sağlaması demektir.

(Birinci Dünya Savaşı) Birinci Dünya Savaşı'nın birinci sebebi, 28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Francis Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırplı tarafından öldürülmesidir. Bu durum karşısında Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ve Rusya'nın Sırbistan'ı ve Almanya'nın da Avusturya'yı takip etmesi, Avrupa'yı bir hafta içerisinde savaşa ve daha sonra dünya çapında bir savaşa sürüklemiştir. Balkan Savaşları ve bu savaşların sonunda Sırbistan'ın genişleyip kuvvetlenmesi, Avusturya için korkutucu olmuş ve Avusturya'nın Sırbistan'a karşı durumunun daha fazla sertleşmesine neden olmuştur. Fakat Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisi imparatorluğun milletlerarası plandaki zayıflığı, Rusya'nın da Boğazlar üzerinde iştahını kamçılamıştır. Kara Kuvvetleri bakımından Merkezi Devletler (Almanya ve Avusturya-Macaristan) savaşa daha kuvvetli bir şekilde katıldılar. Kara silahları ve özellikle topçu bakımından Merkezi Devletler çok üstün durumdaydı. Buna karşılık, denizlerde İtilaf Devletleri ve hatta tek başına İngiltere çok güçlüydü. Almanya ve Avusturya'nın iki cepheli savaşı da İtilaf Devletlerine avantaj sağlamaktaydı. Bunun nedeni ise Almanya ve Avusturya-Macaristan, askeri güçlerini tek bir noktaya odaklayamadılar. Ordularını, silahlarını ve lojistik kaynaklarını ikiye (batıda

Fransa/İngiltere'ye, doğuda Rusya'ya karşı) bölmek zorunda kaldılar. Bu durum sayıca üstün olan İtilaf devletleri karşısında, ittifak devletlerini zayıflattı.

Schlieffen Planı, Almanya'nın Rusya'nın seferberliğini geç tamamlayacağı varsayımı üzerine kuruluydu. Ancak Rusya beklenenden çok daha hızlı bir şekilde seferber olunca, Almanya'nın ordusunun büyük bir kısmını Doğu'ya kaydırmak zorunda kalması şok etkisi yarattı. Bu durum, Almanya'nın Fransa'ya karşı "yıldırım harbi!" stratejisinin başarısız olmasına neden oldu. Savaş uzadıkça, İtilaf Devletleri'nin denizlerdeki hakimiyeti ve devasa sömürgelerinden gelen taze asker ve hammadde kaynakları daha da belirleyici olacağı ön plana çıktı. İttifak Devletleri'nin (Almanya ve Avusturya) ise kendi kaynakları tükeniyordu.

(Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi) Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'nda yaşadığı ağır yenilgiler dolayısıyla ordusunu ıslah etmeye çalışırken, Avrupa'daki siyasi yalnızlığından kurtulmak için çeşitli ittifak girişimlerinde bulunmuştur. İlk olarak geleneksel dost İngiltere'ye başvurulmuş, Maliye Nazırı Cavit Bey, Winston Churchill'e mektup yazarak ittifak teklif etse de İngiltere bu girişimi "yeni siyasi bağlar altına giremeyeceği" diyerek reddetmiştir. Daha sonrasında 1913 yılında Fransa'ya giden Cemal Paşa ittifak teklifinde bulunmuştur. Ancak Fransız hükümeti, Rusya'nın razı olmadığı bir ittifakın gerçekleşemeyeceğini belirterek teklifi geri çevirmiştir. (Makedonya üzerindeki Bulgaristan ile olan çatışmalar ve toprak talepleri nedeniyle Rusya ile olan ittifak görüşmeleri de sonuçsuz kalmıştır.)

İtilaf Devletleri tarafından dışlanan Osmanlı Devleti, Almanya'ya yönelmek zorunda kalmıştır. Kabinede Enver Paşa, Talat Paşa ve Halil Menteşe gibi isimlerin inisiyatifiyle 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın önemli maddeleri şunlardır:

- Taraflar, Avusturya ve Sırbistan arasındaki savaşta tarafsız kalacaktır.
- Rusya'nın askeri tedbirleri sonucu Almanya, Avusturya'nın yardımına gitmek zorunda kalırsa Osmanlı Devleti de savaşa girecektir.

- Osmanlı Devleti tehdit altında kalırsa Almanya silahla savunacaktır.

Savaş başladığında Osmanlı Devleti kağıt üzerinde tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak 10 Ağustos 1914'te İngiliz donanmasından kaçan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi Çanakkale Boğazı'na sığınmıştır. Osmanlı Devleti, tarafsızlık gereği bu gemileri silahsızlandırmak veya sınır dışı etmek yerine, onları Almanya'dan satın aldığını açıklayarak adlarını Yavuz ve Midilli olarak değiştirmiştir. Osmanlı, savaşa resmen girmek için Almanlarla birlikte Karadeniz'e açılarak Rus limanlarını bombalamıştır. (Sivastopol, Odessa vs.) Bu olayla Osmanlı Devleti savaşa girmiştir.

Kafkasya Cephesi (Sarıkamış): Enver Paşa komutasındaki Türk birlikleri, Rusları doğudan vurarak Kars, Ardahan ve Batum'u geri almak, ardından Kafkasya üzerinden ilerleyerek Türk dünyasıyla birleşmek ve İngiltere'nin Hindistan sömürge yollarını kesmek amacıyla harekete geçmiştir. Ancak dondurucu soğuklar, hastalıklar ve lojistik yetersizlikler nedeniyle binlerce askerimiz donarak veya hastalıktan şehit olmuştur. Sarıkamış Harekâtı büyük bir felakete dönüşmüştür. Ruslar karşı saldırıya geçerek Erzurum, Trabzon, Muş ve Bitlis'i işgal etmişlerdir.

Kanal Cephesi: Cemal Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, Süveyş Kanalı'nı ele geçirerek İngiltere'nin Mısır'daki hakimiyetini kırmak ve sömürgeleriyle olan bağlantısını kesmek amacıyla iki kez Kanal Harekâtı düzenlemiştir. Ancak çöl şartları, ulaşım zorlukları, erzak ve cephane yetersizliği, ayrıca İngilizlerin güçlü savunması nedeniyle taarruzlar başarısız olmuştur. Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır ve bu başarısızlık Suriye-Filistin cephesinin açılmasına zemin hazırlamıştır.

Çanakkale Savaşı: İtilaf Devletleri (İngiltere ve Fransa), müttefikleri Rusya'ya deniz yoluyla yardım ulaştırmak, İstanbul'u işgal ederek Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve kararsız kalan Balkan devletlerini (özellikle Bulgaristan'ı) kendi yanlarına çekmek amacıyla Çanakkale Boğazı'na saldırmışlardır. Önce denizden büyük bir donanmayla saldırmışlar,

ancak Türk topçusunun ve Nusret Mayın Gemisi'nin döşediği mayınların etkisiyle ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır (18 Mart 1915 Deniz Zaferi). Bunun üzerine Gelibolu Yarımadası'na asker çıkararak karadan ilerlemeyi denemişlerdir. Türk ordusu, Mustafa Kemal'in Anafartalar, Conkbayırı ve Arıburnu'nda gösterdiği üstün komutanlık ve askerlerimizin kahramanca direnişi sayesinde düşmanı durdurmuştur. Her iki taraf da yüz binlerce kayıp vermiş, aylar süren siper savaşlarının ardından İtilaf kuvvetleri Gelibolu'yu tahliye etmek zorunda kalmıştır. (Çanakkale Zaferi, I. Dünya Savaşı'nın uzamasına neden olmuştur.)

Başta tarafsız olan İtalya, İtilaf Devletlerinin (İng. Fr. Rusya) kendisine Osmanlı topraklarından (Antalya, Muğla çevresi) pay vaat etmesi üzerine 1915'te İtilaf bloğuna katılmıştır. Çanakkale'deki Türk zaferi üzerine Bulgaristan, Merkezi (İttifak) Devletler safında savaşa girmiştir. Bu, Almanya ile Osmanlı arasında kara bağlantısının kurulmasını sağlamıştır. İngilizler, petrol bölgelerini ele geçirmek ve kuzeye ilerleyerek Ruslarla birleşmek amacıyla Irak Cephesi'ni açmışlardır. Basra'ya asker çıkarmışlar, Kut'ül Amare'de Türk ordusu tarafından kuşatılıp esir alınsalar da, daha sonra takviye kuvvetlerle ilerleyerek Bağdat'ı işgal etmişlerdir.

1915 yılında Osmanlı Devleti, Çanakkale'de büyük bir zafer kazanmış olsa da, Kafkas ve Kanal gibi diğer cephelerde ağır kayıplar vermiş, savaş uzamış ve ekonomi yıpranmıştır. Bu süreçte İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşmak için gizli antlaşmalar yapmışlardır.

- **İstanbul (Boğazlar) Antlaşması:** Rusya'ya Boğazlar ve İstanbul çevresi vaat edilmiştir.
- **Sykes-Picot Antlaşması:** Ortadoğu'nun İngiltere ve Fransa arasında paylaşılması planlanmıştır.

- **St. Jean de Maurienne:** İtalya'ya Anadolu'nun güneybatısı (Antalya, Konya, Aydın, İzmir) vaat edilmiştir.

(Savaşın Sonu)

- **Rusya'da Devrim (1917):** Rusya'da Bolşevik İhtilali çıkmış, Çarlık yönetimi yıkılmış ve yeni kurulan Sovyet hükümeti Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. Bu antlaşmayla Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir.
- **ABD'nin Katılımı:** Almanya'nın denizaltı savaşlarıyla ABD ticaret gemilerini batırması ve Zimmermann Telgrafı olayı (Almanya'nın Meksika'yı ABD'ye karşı savaşa kışkırtması) üzerine ABD, İtilaf Devletleri yanında savaşa girmiştir. ABD'nin savaşa girmesi dengeleri tamamen İtilaf Devletleri lehine değiştirmiştir.
- 1918'de art arda gelen yenilgiler üzerine önce Bulgaristan, ardından Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve en son Almanya mütareke imzalayarak savaştan çekilmiştir.

BARIŞ ANTLAŞMALARI Paris Barış Konferansında kararları belirleyen hakim beş devlet vardı: İngiltere, Fransa, Amerika (ABD), İtalya ve Japonya. Başkan Wilson'un amacı, milletlerarası ilişkilerde devamlı bir barış sağlamaktı ve bunu kurmayı tasarladığı Milletler Cemiyeti aracılığıyla gerçekleştirmek istiyordu. Konferansta İngiltere ve Fransa'nın esas amacı ise Almanya'yı bir daha başını kaldıramayacak derecede ezmekti.

Almanya ile Barış Anlaşması (Versay) Müttefiklerin "Diktat" adını verdikleri, Almanya'nın ise çok ağır bulduğu 440 maddelik bu anlaşmanın esas noktaları şunlardır:

- Alsace ve Lorraine Fransa'ya geri verilmiştir.
- Saar Bölgesi'nin yönetimi 15 yıl boyunca Milletler Cemiyeti'ne bırakılmış, kömür madenlerinin işletilmesi ise Fransa'ya verilmiştir.
- Eupen, Malmedy ve Moresnet Belçika'ya bırakılmıştır.

- Polonya'ya denize çıkış sağlamak amacıyla Posen ve Batı Prusya'nın bir kısmı verilmiş, böylece Doğu Prusya ile Almanya'nın kara bağlantısı kesilmiştir. Danzig, serbest şehir statüsü verilerek Milletler Cemiyeti koruması altına alınmıştır.
- Kuzey Schleswig, yapılan halk oylaması (plebisit) sonucunda Danimarka'ya bırakılmıştır.
- Almanya, Avusturya ile kesinlikle birleşemeyecekti.
- Mecburi askerlik kaldırılıyor ve Alman ordusu 100.000 kişi ile sınırlandırılıyordu. (Avusturya ordusu 30.000 kişiye indiriliyordu.)
- Ağır savaş tazminatları ödemeye mahkum edilmiştir.

Avusturya ile Barış Antlaşması: Saint Germain Bulgaristan ile Barış Antlaşması: Neuilly Macaristan ile Barış Antlaşması: Trianon

Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920) Sevr Antlaşması, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni fiilen ve hukuken ortadan kaldırmayı, topraklarını parçalayıp paylaşmayı hedefleyen bir "ölüm fermanı" projesidir. İstanbul, Osmanlı'nın başkenti olarak kalacak ancak anlaşma şartlarına uyulmazsa işgal edilebilecektir. Boğazlar, içinde Türk üye bulunmayan ve ayrı bir bütçesi/bayrağı olan uluslararası bir "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilecektir. Doğu Trakya'nın büyük bölümü ve İzmir bölgesi (Batı Anadolu) Yunanistan'a bırakılmıştır. Güney ve Güneydoğu Anadolu (Antep, Urfa, Maraş, Suriye, Lübnan) Fransa'ya; Güneybatı Anadolu (Antalya, Konya yöresi) İtalya'ya; Irak, Filistin ve Arabistan yarımadası İngiltere'ye bırakılmıştır. Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan ve özerk bir Kürdistan kurulması öngörülmüştür. Osmanlı ordusu ağır silahlardan arındırılacak, mecburi askerlik kaldırılacak ve iç güvenliği sağlamak amacıyla sadece 50.700 kişilik küçük bir kuvvete izin verilecekti. (Donanma birkaç küçük gemiyle sınırlandırılacak, uçak bulundurulması yasaklanacaktı). 1914'te tek taraflı olarak kaldırılan kapitülasyonlar yeniden ve daha da genişletilerek tüm Müttefik devletlerin yararına sunulmuştur. *Mali Kontrol:* Osmanlı Devleti'nin bütçesi,

vergileri ve maliyesi İtilaf Devletleri'nin tam kontrolü altına bırakılmıştır. Azınlıklara geniş haklar tanınmış, Osmanlı bu konuda sürekli denetim altında tutulmuştur.

Osmanlı Anayasasına (Kanun-i Esasi) göre bir antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Meclis-i Mebusan'ın onayı gerekiyordu. Ancak meclis İtilaf Devletleri tarafından dağıtıldığı için Sevr onaylanamamıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve Ankara'daki TBMM hükümeti bu antlaşmayı kesinlikle reddetmiş, imzalayanları "vatan haini" ilan etmiş ve milli mücadeleyi başlatmıştır. Bu nedenle Sevr, "ölü doğmuş" ve hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanamamış bir antlaşmadır.

Kurtuluş Savaşına Hazırlık Dönemi (1. Dünya Savaşı Sonrası) Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışının en önemli nedeni, İstanbul'un işgal altında olması ve orada rahat hareket edemeyeceğini, milli kurtuluş mücadelesini İstanbul'dan yürütemeyeceğini anlamasıdır. Mustafa Kemal'in asıl görevi, 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla bölgedeki asayişi sağlamak ve Türklerin elindeki silahları toplamakta. Ancak onun gizli ve asıl hedefi, ulusal güçleri birleştirerek milli bir teşkilat kurmak ve milli egemenliğe dayalı bağımsız bir devlet oluşturmaktır.

- **Havza Genelgesi (28-29 Mayıs 1919):** Milli bilincin uyanmasını ve halkın işgallere karşı tepki göstermesini hedeflemiştir. İşgalleri protesto eden mitingler düzenlenmesi (ancak Hristiyan halka zarar verilmemesi), İstanbul Hükümeti'ne ve İtilaf Devletleri'ne protesto telgrafları çekilmesi istenmiştir. Bu genelge ile halkın milli mücadeleye katılımı amaçlanmıştır.
- **Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919):** Kurtuluş Savaşı'nın amacını, gerekçesini ve yöntemini belirten en önemli belgedir. "Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir" ve "İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirememektedir" maddeleriyle savaşın gerekçesi açıklanmıştır. "Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" maddesiyle de savaşın

yöntemi ve amacı belirtilmiş, aynı zamanda milli egemenliğe dayalı yeni bir devletin kurulacağının ilk sinyali verilmiştir. Sivas'ta milli bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır.

Erzurum Kongresi (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919), toplanış amacı ve katılan delegeler bakımından bölgesel (Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesini engellemek için), ancak aldığı kararlar bakımından ulusal bir kongredir. "Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz" kararı ile Misak-ı Milli'nin temelleri atılmıştır. Manda ve himaye fikri ilk defa reddedilmiştir. İstanbul Hükümeti görevini yapamazsa geçici bir hükümet kurulacağı belirtilmiş ve 9 kişilik Temsil Heyeti oluşturulmuştur (Başkanı Mustafa Kemal'dir ve sadece Doğu illerini temsil eder).

Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919), her bakımdan ulusal bir kongredir. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar onaylanarak tüm yurdu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Tüm bölgesel direniş cemiyetleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilerek milli mücadelenin tek elden yönetilmesi sağlanmıştır. Manda ve himaye fikri kesin olarak reddedilmiştir. Temsil Heyeti'nin üye sayısı 15'e çıkarılmış ve tüm yurdu temsil eder hale getirilmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı'na Ali Fuat Paşa atanarak Temsil Heyeti ilk defa yürütme yetkisini kullanmıştır. İrade-i Milliye gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Sivas Kongresi'nin başarıyla toplanması ve alınan kararlar üzerine Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmek zorunda kalmış, yerine daha ılımlı olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Bu durum Temsil Heyeti'nin İstanbul'a karşı kazandığı ilk siyasi başarıdır.

Amasya Görüşmeleri (20-22 Ekim 1919): İstanbul Hükümeti (Salih Paşa) ile Temsil Heyeti (Mustafa Kemal) arasında yapılmıştır. Bu görüşmeyle İstanbul Hükümeti, Temsil Heyeti'nin ve Anadolu hareketinin varlığını resmen tanımış oldu. Görüşmelerde Mebusan Meclisi'nin yeniden açılması (ancak İstanbul dışında toplanması gerektiği, ki bu kabul görmedi) ve

seçimlerin yapılması kararlaştırıldı. Temsil Kurulu'nun onayı olmadan barış antlaşması imzalanmayacağı gibi konular da görüşüldü.

Mebusan Meclisi İstanbul'da toplanmış ve 28 Ocak 1920'de "Misak-ı Milli" (Milli Ant) kararlarını kabul etmiştir. Misak-ı Milli, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararların meclis tarafından onaylanmış halidir ve milli sınırları çizen, bağımsızlık şartlarını belirleyen belgedir. Sınırlar, azınlık hakları, Boğazlar, kapitülasyonlar (kaldırılması gerektiği) ve borçlar gibi konularda kararlar alınmıştır. Misak-ı Milli kararlarının alınması üzerine İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmiş, Mebusan Meclisi'ni basarak milletvekillerini tutuklamış veya sürgüne göndermişlerdir.

TBMM'nin Açılışı (23 Nisan 1920): İstanbul'un işgali ve meclisin dağıtılması üzerine Mustafa Kemal'in çağrısıyla Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip yeni bir meclis (TBMM) açılmıştır. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu yeni bir devlet kurulmuştur.

TBMM'nin Özellikleri:

- Kurucu bir meclistir (Yeni bir devlet kurduğu ve anayasa hazırladığı için).
- İhtilalci bir meclistir (İstanbul Hükümeti'ne ve işgalcilere başkaldırdığı için).
- Güçler Birliği ilkesini benimsemiştir (Yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendinde toplamıştır - savaş şartlarında hızlı karar alabilmek için).
- Meclis Hükümeti Sistemi uygulanmıştır (Meclis başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanıdır. Ayrı bir başbakanlık veya cumhurbaşkanlığı makamı yoktur).
- TBMM'nin üzerinde hiçbir güç yoktur. Padişah ve halifenin durumu, kurtuluştan sonra meclis tarafından belirlenecektir kararı alınmıştır.

TBMM'ye Karşı Çıkan Ayaklanmalar: İstanbul Hükümeti'nin ve İtilaf Devletleri'nin kışkırtmaları, bazı Kuva-yi Milliye liderlerinin (Çerkez Ethem, Demirci Mehmet Efe) düzenli orduya katılmak istememesi ve azınlıkların devlet kurma çabaları nedeniyle birçok ayaklanma çıkmıştır (Anzavur, Kuva-yi İnzibatiye, Yozgat, Konya vb.). TBMM'nin Aldığı Önlemler:

- Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılarak ayaklananlar vatan haini ilan edilmiştir.
- İstiklal Mahkemeleri kurularak isyancılar hızlıca yargılanıp cezalandırılmıştır (Yargı yetkisi kullanılmıştır).
- Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi'den milli mücadeleyi destekleyen karşı fetva alınmıştır.
- Anadolu Ajansı kurularak halkın doğru bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.
- Ayaklanmalar bastırılmış, TBMM'nin otoritesi sağlanmış ancak Kurtuluş Savaşı'nın süresi uzamış ve kaynaklar boşa harcanmıştır.

Yeni Türk Devleti'nin Anayasası: Teşkilat-ı Esasiye (1921 Anayasası) Birinci İnönü Savaşı zaferinin ardından 20 Ocak 1921'de kabul edilmiştir. Yeni Türk Devleti'nin kuruluşunun hukuki ve siyasi belgesidir. Temel Maddeleri:

- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.
- Yasama ve yürütme yetkisi TBMM'ye aittir (Güçler Birliği).
- Türkiye Devleti TBMM tarafından yönetilir ve hükümeti "TBMM Hükümeti" adını alır (Meclis Hükümeti Sistemi).
- Şer'i hükümleri yerine getirmek TBMM'nin görevlerindendir (Laik bir anayasa değildir).
- Savaş şartlarında hazırlandığı için kısa ve özdür, temel hak ve özgürlüklere yer verilmemiştir (Bu konularda Kanun-i Esasi'nin hükümleri geçerli olmaya devam etmiştir).

Kurtuluş Savaşı'nda Cepheler Kurtuluş Savaşı, Anadolu'da işgalci güçlere karşı verilen askeri mücadelenin yaşandığı üç temel cephede gerçekleşmiştir.

1) Doğu Cephesi: TBMM'nin kurduğu düzenli ordunun (15. Kolordu - Kazım Karabekir komutasında) savaştığı tek cephedir. Ermeniler, Sevr Antlaşması'na dayanarak Doğu Anadolu'da devlet kurmak amacıyla saldırıya geçmişlerdir. Türk ordusu karşı taarruzla

Ermenileri yenilgiye uğratmış ve Kars, Sarıkamış, Gümrü'yü kurtarmıştır. 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması ile savaş sona ermiştir. *Gümrü Antlaşması'nın Önemi:*

- TBMM'nin imzaladığı ilk uluslararası antlaşmadır ve uluslararası alandaki ilk siyasi başarısıdır.
- Ermenistan, TBMM'yi ve Misak-ı Milli'yi tanıyan ilk devlet olmuştur.
- Sevr Antlaşması'nın geçersizliğini kabul eden ilk devlet Ermenistan'dır.
- Doğu Cephesi kapanmış, buradaki birliklerin bir kısmı Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. (Daha sonra Gürcistan ile yapılan antlaşma ile de Batum alınmıştır).

2) Güney Cephesi: Düzenli ordunun değil, tamamen yerel halkın oluşturduğu Kuva-yi Milliye birliklerinin Fransızlara ve onların desteklediği Ermeni lejyonlarına karşı savaştığı cephedir. İşgalci Fransa'ya karşı Maraş'ta (Sütçü İmam), Urfa'da (Ali Saip Bey) ve Antep'te (Şahin Bey) destansı şehir savunmaları yaşanmıştır. Urfa ve Maraş halkın kendi çabalarıyla kurtarılmış, Antep ise uzun süre direndikten sonra teslim olmak zorunda kalmıştır. Fransızlar, Batı Cephesi'ndeki Yunan yenilgilerini (özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'ni) görünce Anadolu'da tutunamayacaklarını anlamışlardır. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile cephe kapanmıştır. *Ankara Antlaşması'nın Önemi:*

- Fransa, TBMM'yi ve Misak-ı Milli'yi resmen tanıyan ilk İtilaf Devleti olmuştur. İtilaf Devletleri bloğu parçalanmıştır.
- Hatay (Suriye'de Fransız mandasında kalması ve özel bir yönetim kurulması şartıyla) hariç Güney sınırımız çizilmiştir. (Hatay, Misak-ı Milli'den verilen ikinci tavizdir).
- Güney Cephesi kapanmış, buradaki kaynaklar Batı Cephesi'ne aktarılmıştır. (İtalyanlar da askeri bir çatışma olmadan, Batı'daki zaferlerin ardından Anadolu'yu terk etmişlerdir).

3) Batı Cephesi: Yunan ordusuna karşı verilen ve Kurtuluş Savaşı'nın kaderini tayin eden en büyük çarpışmaların yaşandığı cephedir. Başlangıçta Kuva-yi Milliye ile direnilen cephede,

yetersizlikler (askeri disiplinden yoksunluk, Yunan ilerleyişini durduramama) üzerine düzenli ordu kurulmuştur (İsmet Paşa komutasında). Amiral Bristol Raporu, İzmir'in işgalinden sonra bölgedeki durumu inceleyen ve Yunan işgalinin haksızlığını, bölgede Türklerin çoğunlukta olduğunu belirten uluslararası bir belgedir (Türklerin haklılığını dünyaya duyuran ilk uluslararası rapordur).

- **1. İnönü Savaşı (6-10 Ocak 1921):** Düzenli ordunun Yunanlılara karşı ilk savunma savaşı ve ilk zaferidir. Çerkez Ethem isyanından faydalanmak isteyen Yunanlılar saldırıya geçmiş ancak durdurulmuşlardır. *Sonuçları:* Halkın TBMM'ye ve düzenli orduya güveni artmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Anayasası kabul edilmiştir. İstiklal Marşı kabul edilmiştir (12 Mart 1921). İtilaf Devletleri TBMM'yi Londra Konferansı'na çağırmıştır. Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Afganistan ile Dostluk Antlaşması imzalanmıştır (TBMM'yi tanıyan ilk Müslüman devlet).
- **Londra Konferansı (21 Şubat - 12 Mart 1921):** İtilaf Devletleri, Yunan ordusuna zaman kazandırmak ve Sevr'i biraz yumuşatarak TBMM'ye kabul ettirmek için düzenlemiştir. İkiliğe düşürmek için İstanbul Hükümeti'ni de çağırmışlardır (Tevfik Paşa sözü TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey'e bırakarak oyunu bozmuştur). TBMM'nin katılma amacı; Sevr'i kabul etmeyeceğini göstermek, Misak-ı Milli'yi dünyaya duyurmak ve "Türkler barış istemiyor" propagandasını çürütmektir. Sonuçsuz dağılmıştır ancak TBMM hukuken tanınmıştır.
- **Moskova Antlaşması (16 Mart 1921):** Sovyet Rusya ile TBMM arasında imzalanan dostluk antlaşmasıdır. *Maddeleri ve Yorumu:*
- "İki taraftan birinin tanımadığı antlaşmayı diğeri de tanımayacaktır" (Rusya, Sevr'i reddetmiştir, uluslararası alanda birlikte hareket etme kararıdır).
- Çarlık Rusya ve Osmanlı arasındaki antlaşmalar geçersiz sayılacaktır (İki devlette de rejim değişikliği olmuştur).

- Sovyet Rusya, Misak-ı Milli'yi tanıyacaktır (Misak-ı Milli'yi tanıyan ilk büyük Avrupa devleti olmuştur).
- Kapitülasyonlar kaldırılacaktır.
- Batum, Gürcistan'a (Rus mandasına) bırakılacaktır (Misak-ı Milli'den verilen ilk taviz). Rusya'dan silah ve maddi yardım sağlanmıştır. Doğu sınırı büyük ölçüde güvence altına alınmıştır.
- **II. İnönü Savaşı (23 Mart - 1 Nisan 1921):** Londra Konferansı'nın başarısız olması üzerine Yunanlıların Sevr'i zorla kabul ettirmek için tekrar saldırmasıyla başlamış, Türk ordusu yine savunmada başarılı olmuştur. Yunanlılar geri çekilmiştir. Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya "Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makus (kötü) talihini de yendiniz" telgrafını çekmiştir. Bu zaferden sonra İtalyanlar Anadolu'dan çekilmeye, Fransızlar barış görüşmeleri yapmaya başlamıştır.
- **Kütahya-Eskişehir Savaşları (10-24 Temmuz 1921):** Yunan ordusunun çok daha büyük bir kuvvetle saldırdığı, düzenli ordunun Batı Cephesi'ndeki tek yenilgisidir. Kütahya, Afyon ve Eskişehir düşmüş, ordunun daha fazla zayiat vermesini önlemek için Mustafa Kemal'in emriyle ordu Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiştir. *Sonuçları:* Mecliste büyük tartışmalar yaşanmış, meclisin Kayseri'ye taşınması gündeme gelmiştir. Sorumluluk Mustafa Kemal'e yüklenmek istenmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal'e meclisin yetkilerini 3 aylığına devreden "Başkomutanlık Yasası" (5 Ağustos 1921) çıkarılmıştır. Mustafa Kemal, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve halkı topyekün savaşa hazırlamak için "Tekalif-i Milliye Emirleri"ni (7-8 Ağustos 1921) yayınlamıştır (Halkın elindeki silah, cephane, giyecek, yiyecek ve taşıtların bir kısmına bedeli sonradan ödenmek üzere el konulmuş, İstiklal Mahkemeleri görevlendirilmiştir).

- **Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921):** Yunan ordusunun Ankara'yı alıp TBMM'yi dağıtmak için başlattığı son büyük taarruzdur. 22 gün 22 gece süren kanlı çarpışmalar (Subaylar Savaşı) yaşanmıştır. Mustafa Kemal'in "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır." emriyle topyekün bir savunma stratejisi uygulanmış ve Yunan ordusu bozguna uğratılarak Sakarya Nehri'nin batısına atılmıştır. *Sonuçları:*
- 1683 Viyana Kuşatması'ndan beri süren Türklerin geri çekilişi sona ermiş, taarruz sırası Türklere geçmiştir.
- Mustafa Kemal'e "Gazi" unvanı ve "Mareşal" rütbesi verilmiştir.
- İtalyanlar Anadolu'yu tamamen terk etmiştir.
- Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalanmış, Güney Cephesi kapanmıştır.
- Kafkas Cumhuriyetleri (Sovyet Rusya güdümündeki Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan) ile Kars Antlaşması (13 Ekim 1921) imzalanmış ve doğu sınırımız kesin olarak çizilmiştir.
- **Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26 Ağustos - 9 Eylül 1922):** Türk ordusunun düşmanı Anadolu'dan tamamen atmak için yaklaşık 1 yıl süren hazırlıkların ardından başlattığı nihai saldırıdır. 26 Ağustos'ta Afyon Kocatepe'den başlayan taarruz, 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da (Başkomutanlık Meydan Muharebesi) Yunan ordusunun büyük kısmının imha edilmesiyle zaferle sonuçlanmıştır. Yunan Başkomutanı Trikopis esir alınmıştır. Mustafa Kemal'in "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emriyle Yunan kuvvetleri İzmir'e kadar takip edilmiş ve 9 Eylül 1922'de İzmir kurtarılarak düşman denize dökülmüştür. Batı Anadolu tamamen temizlenmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın askeri safhası sona ermiş, diplomatik (barış) safhası başlamıştır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması (11 Ekim 1922): Büyük Taarruz'dan sonra Türk ordusunun Boğazlar ve Trakya üzerine (İngiliz kuvvetlerine doğru) yürümesi üzerine İtilaf Devletleri (özellikle müttefikleri tarafından yalnız bırakılan İngiltere) ateşkes istemek zorunda kalmıştır. Türkiye'yi İsmet Paşa temsil etmiştir. *Maddeleri ve Önemi:*

- Türk-Yunan savaşı sona ermiştir.
- Yunan kuvvetleri Doğu Trakya'yı (Meriç Nehri'ne kadar) boşaltacak ve bölge TBMM yönetimine teslim edilecektir. (Doğu Trakya, savaşılmadan diplomatik yolla kurtarılmıştır).
- İstanbul ve Boğazlar TBMM yönetimine bırakılmıştır. Bu durum, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Hükümeti'ni yok saydığını ve Osmanlı Devleti'nin hukuken sona erdiğini gösterir.

Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922): Mudanya'dan sonra başlayacak olan Lozan Barış Görüşmeleri'ne İtilaf Devletleri, TBMM'nin yanında ikilik çıkarmak amacıyla İstanbul Hükümeti'ni de davet etmişlerdir. TBMM, hem bu ikiliği önlemek hem de ulusal egemenliğin önündeki en büyük engeli kaldırmak amacıyla 1 Kasım 1922'de Saltanatı kaldırmıştır.

- Osmanlı Devleti resmen ve fiilen tamamen sona ermiştir.
- Son padişah Vahdettin ülkeyi terk etmiş, TBMM halifeliği padişahlıktan ayırarak Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi'yi sembolik olarak "Halife" seçmiştir (Dini yetkinin tek bir kişide kalması, siyasi yetkiden arındırılması amaçlanmıştır).
- Laiklik yolunda atılan ilk ve en önemli siyasi adımdır.

Lozan Barış Antlaşması

Cumhuriyet kurulmadan önce fakat saltanatın kaldırılmasından sonra. Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde TBMM temsilcileri ile İtilaf Devletlerinden bazıları (İngiltere, Fransa, İtalya vs.) ve Yunanistan arasında yapılmıştır. Bu antlaşma Kurtuluş savaşını resmi olarak bitirmiş ve yeni Türk Devletinin tapusu niteliğinde sayılmıştır.

I. Dünya Savaşı sonunda yapılan Paris Barış Konferansında (1919) Almanya başta olmak üzere yenilen birçok devlet ile ağır barış antlaşmaları yapılmıştı. Osmanlı Devleti 1920 yılında Sevr Antlaşması ile İtilaf Devletleri tarafından büyük ölçüde paylaşılmış ve bunu kabul etmeyen Türk Milleti milli mücadele hareketi ile işgallere karşı direnmiş ve Sevr Antlaşması yürürlüğe hiçbir zaman girememiştir.

Lozan Konferansı yaklaşık 10 ay sürmüş ve görüşmeler birçok kez tıkanmıştır, fakat sonuç olarak antlaşma imzalanmış ve barış sağlanmıştır. Lozan Konferansında Türkiye'yi İsmet İnönü temsil etmiştir. Kapitülasyonlar çok tıkanmıştır.*

Not: Mustafa Kemal Paşa Lozan Konferansı sırasında Doğu Anadolu'da kurulması planlanan Ermeni Devleti ve kapitülasyonlar konusunda asla taviz vermemesi gerektiği direktifini İsmet Paşa'ya iletmiştir.

Lozan Barış Antlaşmasının önemli maddeleri:

- **Sınırlar**
    - Irak Sınırı (Musul sorunu) konusunda 9 ay içerisinde Türkiye ile Irak'ı kontrolü altında tutan İngiltere arasında yapılacak görüşmeler sonucu belirlenmesi kararı alınmıştır. (Musul petrolü)
    - Suriye sınırı Fransa ile yapılmış Ankara Antlaşmasına göre çizilecek. (Hatay Suriye sınırları içinde kalmıştır.) (Sakarya Meydan Savaşından sonra yapılan bir antlaşma)
    - Yunanistan ile Meriç nehri sınır olarak kabul edilmiş, Gökçeada ve Bozcaada Türkiye'de kalmış, Ege Adaları ise silahsızlandırmak şartı ile Yunanistan'a bırakılmıştır. (Tavizler verilmiş fakat Sevr ile karşılaştırılırsa başarılıyız.)
- **Azınlıklar (Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler)**
    - Yeni kurulan Türk Devletinde azınlıkların tamamı Türk vatandaşı kabul edilmiş ve onlara herhangi bir ayrıcalık verilmemiştir. Sadece azınlıkların belli

şartlar içerisinde Milli Eğitim Bakanlığı kurallarına bağlı kalarak kendi okullarının olmasına izin verilmiştir. (Yeni Türk devletinin ulus devlet modelinde olacağını bize göstermektedir.)

- **Nüfus Mübadelesi (Değişim)**
    - Türkiye'deki Rumlar ve Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı olarak yer değiştirmesi kararlaştırılmıştır. Batı Trakyadaki Türkler ve İstanbul'daki Rumlar bu kararın dışında bırakılmıştır. (İstisna)
- **Kapitülasyonlar ve Dış Borçlar**
    - Siyasi, adli, mali bütün Kapitülasyonlar tamamen kaldırılmıştır.
    - Osmanlı Devletinden kalan borçlar Osmanlı toprakları içinde kurulan yeni devletler arasında paylaştırılacaktır. Türkiye, Suriye, Irak. (Kırmızı çizgimiz, İnönü bunu yapmadan dönmeyecekti.)
- **Patrikhane**
    - Patrikhanenin ekümenik (evrensel) olma iddiası sona ermiş ve Türkiye Cumhuriyeti kurallarına bağlı bir kurum olması kararlaştırılmıştır.
- **Boğazlar (İstanbul ve Çanakkale boğazları tek bir madde)**
    - Boğazlardaki düzeni devam ettirmek için uluslararası bir "Boğazlar Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyonun başkanlığını Türkiye yapacaktır. Bu maddeye göre boğazlardan sınırsız sivil gemi geçişi sağlanmış, askeri geçişler sınırlandırılmıştır. Boğazlar tamamen silahsız bölge ilan edilmiştir. (Boğazlar rejimi ve Boğazlar Türk egemenliğine girmiştir. 1936 Montrö Sözleşmesi ile değişmiş ve boğazlar Türk egemenliğine girmiştir.)
- **Savaş Tazminatı**
    - Yunanistan Karaağaç bölgesini Türkiye'ye tazminat olarak vermeyi kabul etmiştir.

- **Yabancı Okullar**
    - Osmanlı döneminde bağımsız olan bu okullar Lozan Antlaşmasına göre tamamen Türkiye denetiminde kalmıştır.

Lozan Barış Antlaşması ile ilgili görüşler:

- **Emrah Safa Gürkan:** Lozan Antlaşması imzalandığına ve işgal altındaki topraklar düşman birliklerinden kurtarıldığına göre, artık sıra Ankara'daki genç Meclis'in Türkiye'nin kaderini çizmesine gelmişti. Zaferin getirdiği prestij ve hakimiyete dayanarak, Mustafa Kemal kafasındaki vizyonu artık büyük bir açıklıkla gerçekleştirebilecekti.
- **İlber Ortaylı:** Lozan, Türkiye'yi müstakil bir devlet ve Cumhuriyet olarak ilan etti. Vakıa Cumhuriyet bundan sonra ilan edilecektir. Ama TBMM Hükümeti'nin 1922 yılı kasımından beri saltanat sistemini lağvettiği biliniyor. Lozan Antlaşması olmasa Birinci Dünya Savaşı da İstiklal Savaşı da hukuki statü bakımından devam edecekti.
- **Ahmet Özgiray:** Lozan Antlaşması'yla Türkiye'nin lehine bazı mâli gelişmelere imkân sağlandı. Ayrıca, Osmanlı devlet borçlarının yani Duyun-u Umumiye'ye geri ödenmesinde iyi şartlar sağlanabilirse mali durumunu daha iyi temeller üzerine oturtabilecekti. Bunu yapabilmek için de iyi ve istikrarlı bir yönetimin yanısıra, aşırı askeri harcamaları kısmak ve akılcı bir ekonomi politika, yani gelir getirecek yerlere yatırım yapmakla mümkündür.
- ***Ahmet Kuyaş:** Özetle söyleyecek olursak, Lozan'da 24 Temmuz 1923'te imzalanan antlaşma, o dönemin koşullarında başarılı sayılması gereken bir antlaşmadır. Lozan'ın hem o dönemde hem de daha sonraları epey tartışılmış olmasının kökeninde, Türkiye'nin pazarlıklardaki performansı değil, iç politika mücadeleleri bulunur. (*Önemli)*

Sizce Lozan Barış Antlaşmasında elde edilen en büyük kazanım hangisidir? Lozan Barış Antlaşmasında elde edilen en büyük kazanım Sevr antlaşmasına kıyasla maddelerin daha kabul edilir olması ve daha bizim çıkarımıza olmasıdır. Aynı zamanda bu süreçten sonra kapitülasyonlara taviz verilmemesi de Lozan Antlaşmasının en büyük kazanımlarındandır, bu şekilde dış devletlere taviz verilmemeye başlanmıştır.

O dönemde yaşamış bir muhalif olsaydınız Lozan'ı hangi açılardan ve nasıl eleştirirdiniz? Lozan Antlaşması Türkiye için bazı kazanımlar sağlamış olsa da, ülkede olan azınlıklar tam olarak bağımsız bir devlet olamamamızın sebeplerindendir. Aynı zamanda Azınlık ve kapitülasyonlar gibi konularda ülkenin egemenliğinin tam olarak sağlanamadığı ortadadır.

3. Tema

Dünya Buhranı, Türkiye Ekonomisi ve Devletçilik 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, fiyatların düşmesi, yatırımların durması ve işsizliğin artmasıyla Amerika'dan (ABD'den) tüm kapitalist dünyaya yayılan bir krizdi. Avrupa'nın satın alma gücü düşünce, dünya ticareti daraldı. Türkiye tarım ürünleri ihraç eden, sanayisi zayıf bir ülke olduğu için Büyük Buhran'dan istemsizce etkilenmiştir. Krizin toplum üzerindeki etkilerini ve rejime yönelik tepkileri ölçmek için Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur, ancak kısa sürede kapatıldı. Bu deneyim, özel girişime dayalı modelin tek başına yeterli olmadığını göstererek devletçiliğe ve Birinci Beş Yıllık ve İkinci Beş Yıllık sanayi planına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, İzmir İktisat Kongresi beklenen sanayileşmeyi getirmediği için devletçilik özel sektörü tamamen dışlamayan, ama sermaye birikimi yetersiz olduğu için stratejik sektörlerde devletin girdiği karma bir modeldir. 1934-1938 BBSP ile "üç beyaz"a (un, şeker, pamuk) ve temel tüketim mallarına odaklanılırken dokuma, kağıt, cam, kimya, maden fabrikaları kuruldu; Sümerbank, Etibank, Merkez Bankası, MTA gibi kurumlarla milli bir sanayi altyapısı oluşturuldu. 1938'de kabul edilen İBYSP ise "üç siyah" (kömür, demir, petrol) üzerinden ağır

sanayi, maden ve enerji yatırımlarına ağırlık vererek ekonomik tam bağımsızlığı ve milli savunmayı güçlendirmeyi hedefledi. Böylece Türkiye, krizin serbest piyasayı sarsaladığı bir dönemde, ABD'nin New Deal'ı ve SSCB'nin planlı ekonomisiyle paralel bir biçimde devleti aktif bir ekonomik hale getirdi.

Dünya Buhranı, faşizmin yükselişi ve Türkiye'nin farkı 1929 krizi Avrupa'da hızla sosyal huzursuzluğu artırdı, işçi kitleleri ise radikalleşmiştir. Almanya ve İtalya'da bu ortam, faşist rejimlere ve güçlenmelerine zemin hazırlamıştır. Devlet ekonomiye sert bir şekilde müdahale ederken amacı iç talebi ve istihdamı arttırmak ve aynı zamanda savaş ekonomisini kurtarmaktı. Silahlanma ve fetihçi politika, hem krizi aşmanın hem de milliyetçi kitleler üzerinde meşruiyet üretmenin aracı haline gelmiştir. Japonya'da militarist yönetim, Mançurya ve Çin'e yönelik saldırgan yayılmacılıkla birlikte benzer bir yol izledi. Yani kriz, birçok yerde otoriter-faşist rejimleri ve saldırgan dış politikaları besledi. Türkiye'de ise devlet müdahalesi çok farklı bir hedefle ortaya çıktı. Devletçilik, saldırgan yayılmacı bir politika değil, Misak-ı Milli sınırları içinde ekonomik bağımsızlık ve kalkınma hedefinin aracıydı. Devlet eliyle kurulan fabrikalar, ağır sanayi ve enerji yatırımları, dışa bağımlılığı azaltmak, milli savunma sanayisinin temelini atmak ve toplumsal refahı arttırmak içindi. Dış politikada Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi gereği, Türkiye krizi bahane ederek yeni toprak taleplerine girişmemiştir. Aksine, barışçı-statükocu ama gerektiğinde güç kullanmaya hazır, gerçekçi bir çizgi izledi. Böylece aynı küresel bunalım, Almanya ve İtalya'yı saldırgan faşizme iterken, Türkiye'yi barışçı fakat devletçi-kalkınmacı bir yol arayışına yöneltti.

Kriz Ortamında Atatürk Dönemi Dış Politikası ve Uluslararası Kurumlar 1920'lerde Musul'un kaybı, kapitülasyonların tasfiyesi, nüfus mübadelesi gibi konularda Türkiye uluslararası arenada çoğunlukla yalnız kalmış, özellikle Milletler Cemiyeti'ne (MC) güven duymamıştı. Ancak 1930'larda hem Avrupa'da savaş bulutlarının toplanmasıyla hem de Lozan Antlaşması'nın güçlendirilmesiyle dış politikada yeni bir dönem başladı. Türkiye güvenliğini

sağlamak için uluslararası kurumları ve kolektif güvenlik mekanizmalarını daha bilinçli kullanmaya yöneldi. Bu dönemde dış politikanın temel ilkeleri: gerçekçilik, tam bağımsızlık, barışçılık, güvenlik, batıcılık ve akılcılık olarak şekillendi. Atatürk, maceracı yayılmacılıktan kaçınarak Türkiye'yi Batı dünyasında saygın ve öngörülebilir bir üyesi haline getirmeye çalışmıştır. Krizin yarattığı belirsiz bir ortamda tek bir bloğa yaslanmak yerine ise denge politikası izlemiştir. SSCB ile dostluk ve kredi ilişkileri sürdürülürken, İngiltere ve Fransa ile de giderek yakınlaşılmıştır. Böylece hem ekonomik kalkınma için dış kaynak bulunmuş hem de güvenliği sağlanmıştır.

İtalyan ve Alman Tehditlerine Karşı Oluşturulan Diplomatik Koruma: Milletler Cemiyeti Üyeliği ve Çok Taraflı Diplomasi Bu yeni dönemin sembol adımı, 1932'de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne oybirliğiyle üye olmasıydı. Daha önce Musul meselesinde Türkiye aleyhine karar veren ve statükoyu koruyan Milletler Cemiyeti, bu kez Türkiye'yi barışa bağlı, güvenilir bir devlet olarak uluslararası sisteme davet ediyordu. Bu durum, Türkiye'nin dış politikada meşruiyet arayışının ve "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinin uluslararası kurumda yer bulduğunu gösterdi. Milletler Cemiyeti üyeliği, Türkiye'nin çok taraflı diplomasiye girişini hızlandırdı. Bundan sonra sorunları, uluslararası sözleşmeler ve kurumlar yoluyla çözmeye ağırlık verdi. Bu tercih, Avrupa'da Milletler Cemiyeti'ni küçümseyip tek taraflı güç politikasına yönelen faşist rejimlerle tam bir tezat oluşturdu. Dolayısıyla Ankara, evrensel kurum temelli bir dış politika üretmeye çalıştı ve yükselen faşizmin yarattığı güvensiz ortamda bile hukuk ve barış arayışını sürdürdü.

Balkan Antantı: Güvenlik Arayışı ve Bölgesel Statüko 1930'ların başında Bulgaristan'ın revizyonist talepleri ve Mussolini İtalyası'nın Balkanlar ve Ege'de yayılmacı politikaları, Türkiye'yi bölgesel işbirliğine itti. 1934'te Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya arasında imzalanan Balkan Antantı, statükoyu korumaya dayalı bir savunma paktıydı. Bu pakt Türkiye'nin çok taraflı diplomasisinin başarılı bir örneğidir. Aynı zamanda Türkiye'nin içeride

devletçiliğe dayanarak ekonomiyi güçlendiren, dışarıda ise yalnız kalmama politikasını ve çatışmaları önleme yaklaşımını yansıtır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936) 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda Boğazlar askerden arındırılmış, yönetimini ise uluslararası bir komisyona bırakmıştı. Bu durum Türkiye'nin egemenlik hakkını sınırlamakta ve Boğazların savunmasını zorlaştırmaktaydı. 1930'ların ortasında Avrupa'da revizyonist güçlerin (Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası) yükselişi ve II. Dünya Savaşı'na giden gerginlik ortamı, Türkiye'nin güvenlik gereksinimini artırdı. İtalya'nın Akdeniz'deki yayılmacılığı Türkiye için doğrudan tehdit oluşturdu. Bu durum, Türkiye'nin Lozan rejiminin değiştirilmesi talebini meşrulaştırdı. Sovyetler Birliği, Karadeniz güvenliği açısından Türkiye'nin Boğazlar'da daha etkin olması gerektiğini savunuyordu. İngiltere ve Fransa da İtalya'ya karşı Türkiye'nin güçlenmesini destekledi. Bu çıkar dengesi, Türkiye'nin tezini kabul edilebilir hale getirdi. Daha sonrasında ise Türkiye'nin Boğazlar üzerinde tam egemenliği tanınmıştır. Boğazlar askersiz alandan arındırılıyordu. Türkiye Boğazları silahlandırma ve savunma hakkı kazanmıştır. Uluslararası komisyonlar kaldırılarak idare tamamen Türkiye'ye bırakılmıştır. Boğazlardan geçen tüm ticaret gemileri serbest bırakıldı. Bu uluslararası denizcilik hukukuna uyumlu bir düzendir. Ayrıca Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri için ciddi sınırlamalar getirilmiş, bu ise Karadeniz'in hassas ve kapalı bir alan olduğunu gösterir. Türkiye savaş halinde veya savaş tehdidi gördüğünde ise Boğazları kapatma veya geçişleri sınırlandırma hakkına sahiptir.

Sadabat Paktı ve Çevresel Güvenlik Kuşağı (1937) Türkiye, yalnız batı sınırlarında değil, doğusunda da güvenlik arayışı içindeydi. İran, Irak ve Afganistan ile 1937'de imzalanan Sadabat Paktı, Ortadoğu'da statükoyu korumaya yönelik bölgesel işbirliği anlaşmasıydı. Balkan Antantı'nda olduğu gibi bir savunma taahhüdü içermiyordu daha çok saldırmazlık, sınır güvenliği ve içişlerine karışmama ilkelerine dayanıyordu. Türkiye, Batılı ülkelerle iyi ilişkilerini sürdürürken, Sadabat Paktı ile İngiltere'nin bölgedeki emperyal çıkarlarıyla

çatışmayan ama onlara da tamamen bağımlı olmayan bir dış politika izledi. Bu pakt, Türkiye'nin İtalyan yayılmacılığı ve Sovyet tehdidi gibi genel savaş tehlikesi karşısında etrafında çatışma olmayan bir barış kuşağı oluşturma stratejisinin doğu ayağıydı. Aynı zamanda, yeni Cumhuriyet'in istikrarlı ve laik bir rejim olarak İslam dünyasında konumlanmasına yardım etti.

Faşizmi, Japon Militarizmi ve Türkiye'nin Konumlanışı 1930'ların sonunda Avrupa ve Asya hızla yeni bir savaşa sürükleniyordu. Almanya, İtalya ve Japonya, ekonomik bunalımı aşmak için sanayiyi savaş hazırlığına seferber eden, tam istihdamı yayılmacılığa ve fethe bağlayan bir politika izliyordu. Almanya'nın Ren bölgesi, Avusturya ve Çekoslovakya hamleleri, İtalya'nın Habeşistan ve Balkanlar'daki saldırganlığı, Japonya'nın Pasifik'teki yayılmacılığı, Milletler Cemiyeti mantığını, demokratik uzlaşmayı ve uluslararası hukuku hiçe sayan bir çizgiydi. Bu rejimler, Keynesyen refah devleti yerine "savaş ve güvenlik devleti" kurmak için devlet kapitalizmini kullandı. Türkiye ise aynı dönemde devletçilik ve sanayileşmeyi uygularken dış politikada ters yönde hareket etti. Milletler Cemiyeti'ne katıldı, saldırı yerine savunma paktlarına girdi, Boğazlar için uluslararası müzakere yolunu seçti ve hamasetle değil gerçekçi bir diplomasiyle hareket etti. Sonuçta II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Türkiye, bu akılcı dış politika ağı sayesinde savaş dışında kalabilecek bir manevra alanı kazanmıştı.

4. Tema ve 5. Tema

2. Dünya Savaşı Versay Antlaşması'ndan 2. Dünya Savaşı'na Giden Yol

1. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Antlaşması Almanya'yı çok ağır şartlara mahkûm etti: Büyük toprak kayıpları, ordunun küçültülmesi, sanayinin kısıtlanması ve ağır tazminatlar. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı bu yükü daha da ağırlaştırdı. Almanya'da işsizlik ve yoksulluk patlayınca, "Versay'ı yırtacağız", "Alman onurunu geri getireceğiz" diyen Hitler ve Nazi Partisi kitlesel desteği buldu. Hitler iktidara geldikten sonra sistemli biçimde Versay'ı delmeye başladı: gizli silahlanma yaptı,

zorunlu askerliği geri getirdi, Ren bölgesine asker soktu, Avusturya'yı ilhak etti ve Çekoslovakya'yı parçaladı. İngiltere ve Fransa uzun süre "yatıştırma politikası" izledi, onu durdurmak için ciddi bir adım atmadı. Böylece Almanya cesaretlendi, yeni bir savaşın zemini hazırlandı.

Polonya'nın İşgali ve Savaşın Başlaması Hitler, doğuya doğru genişlemek için Polonya'yı hedef seçti. Sovyetler Birliği ile 1939'da Molotov-Ribbentrop Paktı adı verilen bir "saldırmazlık anlaşması" imzaladı. Bu anlaşmanın gizli protokolünde Polonya ve Doğu Avrupa'yı kendi aralarında nüfuz bölgelerine ayırdılar. Böylece Almanya batıdan, Sovyetler doğudan vurduğunda iki taraftan da saldırı imkânına kavuşacaktı, Polonya tam ortada sıkışmış oldu. 1 Eylül 1939'da Almanya hızlı tank ve uçak saldırılarıyla Polonya'ya girdi. 17 Eylül'de Sovyetler de saldırdı. Polonya çok kısa sürede düşmüş oldu. Polonya'ya garanti vermiş olan İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etti ve 2. Dünya Savaşı resmen başladı.

Blitzkrieg ve Almanya'nın İlk Zaferleri Savaşın ilk yıllarında Almanya, "Blitzkrieg" (Yıldırım Savaşı) denen taktiği kullanmaya başladı. Tanklar, zırhlı birlikler ve uçaklarla birlikte, çok hızlı ve derin taarruzlar yaptı, düşman ordularının çevresini sardı, cepheyi kırdı. 1940 baharında Almanya önce Danimarka ve Norveç'i işgal etti, ardından Belçika ve Hollanda üzerinden Fransa'ya girdi. Fransa ordusu ve İngiliz birlikleri hazırlıksız yakalandı; savunma hatları kısa sürede çöktü. Paris birkaç hafta içinde Almanların eline geçti ve Fransa yaklaşık 5-6 hafta içinde teslim oldu. Kuzey Fransa doğrudan Alman işgaline girdi, güneyde Almanlarla işbirliği yapan Vichy Rejimi kuruldu.

İngiltere Savaşı ve Metro Sığınıkları Fransa düştükten sonra Hitler yönünü Britanya'ya çevirdi. Manş Denizi'ni geçip İngiltere'yi işgal etmek istiyordu fakat önce hava üstünlüğünü alması gerekiyordu. 1940 yazında Alman Hava Kuvvetleri (Luftwaffe) İngiltere'ye yoğun hava saldırıları başlattı. Bu dönem "İngiltere Savaşı" olarak bilinir. Almanya önce havaalanlarını ve radar istasyonlarını hedef aldı, sonra şehirleri, özellikle Londra'yı ağır

bombardımana tuttu. İnsanlar metro tünellerinde saklanmıştır, geceleri metro istasyonlarında bombalardan korunmaya çalıştı. Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) ise radar desteği ve yeni savaş uçakları sayesinde beklenenden güçlü bir direniş gösterdi. Almanya, yüksek kayıplar verince İngiltere'yi işgal planından vazgeçti. Böylece Hitler ilk kez stratejik bir yenilgi yaşamış olmuştu, savaşın gidişatı açısından önemli bir kırılma noktasıdır.

Mihver ve Müttefik Bloklarının Oluşması Bu süreçte dünya büyük kampa ayrıldı. Mihver Devletleri Almanya'nın liderliğinde İtalya ve Doğu'da Japonya'dan oluşuyordu. Bu üç ülke yayılmacı, saldırgan ve otoriter rejimlere sahipti; Avrupa'da, Afrika'da ve Asya Pasifik'te yeni imparatorluklar kurmak istiyordu. Müttefik Devletler ise başlangıçta İngiltere, Fransa ve Polonya gibi ülkelerdi. Fransa düşünce Londra'ya kaçan De Gaulle liderliğindeki "Özgür Fransa" hareketi müttefik safta mücadeleyi sürdürdü. Sovyetler Birliği başta Almanya ile Pakt yaptığı için savaşın dışında gibi görünüyordu; fakat bu durum 1941'de tamamen değişecekti.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne Saldırısı Hitler, ideolojisi gereği Sovyetler Birliği'ni hem "komünist düşman" hem de doğuda ele geçirilmesi gereken "yaşam alanı" olarak görüyordu. Bu yüzden Molotov-Ribbentrop Paktı'nı baştan taktik bir ara çözüm olarak planlamıştı. 1941 Haziran'ında, "Barbarossa Harekâtı" adıyla dev bir saldırı başlattı ve Sovyet Rusya topraklarına girdi ve bunu üç büyük koldan gerçekleştirdiler: Kuzey'de Baltık üzerinden Leningrad'a, ortada Belarus üzerinden Moskova'ya, güneyde ise Ukrayna ve Karadeniz yönüne doğru. İlk aylarda Sovyet orduları hazırlıksız yakalandı; milyonlarca asker esir düştü, geniş topraklar birkaç ay içinde işgal edildi. Alman orduları Kiev'i aldı, Smolensk'e kadar ilerledi, Leningrad'ı kuşatma altına aldı ve Moskova kapılarına dayandı. Sovyet yönetimi bu geri çekiliş sırasında çok sert bir taktik uyguladı: "yakıp yıkma" politikası. Geri çekilen Kızıl Ordu Birlikleri, Almanların kullanabileceği her şeyi ortadan kaldırmaya çalıştı. Köyler, depolar, ekinler ateşe verildi, yiyecek stokları imha edildi, hayvan sürüleri ya kesildi ya uzaklara götürüldü. Demiryolu hatları, köprüler, barınak olabilecek yapılar tahrip edildi.

Böylece Alman askerleri işgal ettikleri bölgelerde çoğu zaman yiyecek bulamadı, konaklayacak sağlam köy deposu ya da altyapı kalmadı. Özellikle gelen Rus kışı bu durumu daha da ağırlaştırdı: sonbahar çamuru ve ardından dondurucu soğuklar. İleri gitmek bile giderek imkansız hale geliyordu. Lojistik ve ikmal hatları koptu, donma vakaları ve hastalık çoğaldı. Alman askeri hem yiyecek ve yakıt sıkıntısı çekti hem psikolojik olarak çöktü. Moskova kapılarında Sovyet ordusunun dağılması ve milyonlarca askerin esir düşmesi, yönetimin itibarını derinden sarstı. Stalin kısa süre için adeta felce uğradı, ne yapacağını bilemedi. Ancak Moskova'nın ciddi biçimde tehdit edildiği anda, Sovyet yönetimi "Büyük Vatanseverlik Savaşı" söylemiyle tüm toplumu seferber etti. Partizan birlikleri işgal altındaki bölgelerde Alman ikmal hatlarına saldırmaya başladı, fabrikalar Ural Dağları'nın gerisine taşındı, milyonlarca insan yeni savunma hatları kurmak için çalıştırıldı. Yine de 1941-42 kışında Almanların bu kadar derin girmesi, Sovyetler için inanılmaz kayıplar yarattı. Stalin, savaşın bu ilk safhasında hem kendi ordusunun zayıflığıyla hem de ülkenin içine düştüğü durumla yüzleşmek zorunda kaldı.

ABD'nin Savaşa Girişi ve Blokların Tamamlanması Pasifik'te Japonya, Asya'da yayılmak için Çin'le ve Avrupa sömürgelerine saldırıyor, ABD ile gerilim yaşıyordu. 7 Aralık 1941'de Japonya'nın Hawaii'deki ABD üssü Pearl Harbor'a sürpriz bir hava saldırısı düzenlemesi üzerine ABD, Japonya'ya savaş ilan etti. Kısa süre içinde Almanya ve İtalya da ABD'ye savaş açınca, Amerika hem Avrupa'da hem Pasifik'te savaşa dâhil oldu. ABD, savaşa başlarken kendi toprakları hiçbir yıkıma uğramadan, güçlü bir sanayi altyapısıyla girdi. Devasa üretim kapasitesi sayesinde tank, uçak, gemi, silah ve yiyecek üreterek yalnızca kendi ordusunu değil, İngiltere, SSCB ve diğer müttefikleri de donattı. Geniş doğal kaynakları, yüksek nüfusu, güçlü mali sistemi ve savaşın seyrini değiştirecek teknolojik gelişmeleriyle (radar, atom bombası vb.) kısa sürede müttefik bloğunun cephaneliği ve en güçlü devleti haline geldi.

| **Mihver Devletleri** | **Müttefik Devletler** | | Almanya | ABD | | İtalya | SSCB | | Japonya | İngiltere | | | Fransa | | | Polonya |

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası Daha savaştan önce Türkiye Almanya ile yakınlaşma içinde olsa da bu savaşın çıkmasıyla ortadan kalkmış ve Türkiye savaş boyunca denge politikası izlemiştir. Türkiye'nin savaş dışı ve tarafsız kalmasına yol açan en önemli nedenleri ilk olarak, Türkiye'nin sınırlarının toprakları büyük güçler arasında kalması ve savaş sonrası yeni cumhuriyet yapısını korumaktı. Bu süreçte ise "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi izlenmiştir. 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma imzalanma sebebi ise Türk hükümetinin Almanya'nın Balkanlar'da işgallerden endişelenmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye-Almanya Saldırmazlık Paktı yapılarak savaşın sonuna doğru ilişkiler kesilmiştir. Bunun yapılmasının en büyük sebebi ise Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olabilmek ve savaş sonrası uluslararası sistemde yer almak istenmesidir. Bu süreçte Tek Parti Rejimi izlenmektedir ve CHP'nin yönetimi altındadır. Otoriterdirler fakat totaliter değillerdir. Savaş koşulları gerekçe gösterilerek siyasal özgürlükler sınırlandırılmıştır.

Savaşın Etkilerinden Korunma Savaşın etkilerinden korunma amacıyla 1940'da yapılan Milli Korunma Kanunu'dur. Bu kanun ile devletçilik Türkiye'de de daha sert bir şekilde uygulanmaya başlanacaktır, mecburi bir şekilde. Yani ülke 1923-1932 arası liberal bir iktisat politikası izlerken, 1939-1946 arası devletçi ekonomisi ile birlikte daha baskıcı olmuştur. Demokrat Parti ile daha sonrasında 1946-1960 arası liberalizme geri dönme çabaları yaşanmıştır. 1960-1980 ülkenin ekonomisi ve diğer eksiklikleri için ilk planlı kalkınma dönemi olmuştur. 1980-1990 ihracata dayalı büyüme dönemidir. 1990 sonrası ise küresel ekonomiye eklemlenme dönemidir.

Savaş ekonomisinin yıkımından ülkeyi uzak tutmayı ve ekonomiyi ayakta tutmayı hedefleyen hükümet 18 Ocak 1940'ta "Milli Korunma Kanunu"nu kabul etmiştir. Bu kanunla birlikte

Ticaret Ofisi ve Petrol Ofisi hayata geçirildi. Piyasada ki koordinasyonu sağlamak için "Fiyat Kontrol Komisyonları" görevlendirildi.

Karaborsa ve Yoksulluk Karaborsa ve istifçilik yaygınlaştı. Piyasada neredeyse her malın bir "narh"ı (üst fiyat sınırı) belirlendi. Hükümet, büyük arazileri işletme hakkını kendinde buluyordu. Çiftçilere üretim için tohum ve kredi desteği sunmaya başladı. Ancak savaşın şiddeti arttıkça, 25 Aralık 1940'ta yapılan tadilatlarla kanunun çehresi daha da sertleşti, üretimi ayakta tutabilmek için sanayide, madenlerde 16 yaşındaki çocukların bile çalışmasına izin verilirken bayram tatilleri dahi kaldırıldı. Temel gıda maddeleri karneye bağlandı.

Varlık Vergisi 1942'de Şükrü Saracoğlu hükümeti başa geçti. Zenginler daha da zenginleşirken halkın sefaleti derinleşti. Hükümet, enflasyonu kısmak ve bütçeyi açık vermeden kapatmak amacıyla bir defaya mahsus olmak üzere Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkardı (11 Kasım 1942). Ancak verginin uygulanışında büyük adaletsizlikler yaşandı. Gayrimüslim vatandaşlara, Müslüman Türklere oranla çok daha ağır vergiler yüklendi. Vergiyi ödeyemeyenler Aşkale (Erzurum) ve Sivrihisar'daki (Eskişehir) çalışma kamplarına gönderildi. Bu uygulama, hem içeride hem dışarıda büyük tepki çekti ve Türkiye'nin uluslararası imajını zedeledi. 1944'te Varlık Vergisi kaldırıldı.

Toprak Mahsulleri Vergisi 1943 yılında, savaş koşullarının yarattığı ekonomik sıkıntıları hafifletmek ve devletin gelirlerini artırmak amacıyla tarım ürünleri üzerinden ayni (ürün olarak) veya nakdi alınan Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarıldı (Aşar vergisinin bir benzeri). Bu vergi, köylü üzerinde ağır bir yük oluşturdu ve büyük memnuniyetsizlik yarattı. 1946'da kaldırıldı.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (1945) Büyük toprak sahiplerinin (ağaların) gücünü kırmak, topraksız veya az topraklı köylüleri toprak sahibi yapmak ve tarımsal üretimi artırmak amacıyla çıkarıldı. Tasarı, mecliste özellikle büyük toprak sahibi olan milletvekillerinin (örneğin Adnan Menderes) şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Kanun kabul edildi ancak çok dar

kapsamlı uygulanabildi. Bu kanun etrafındaki tartışmalar, CHP içinde bölünmeye ve Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasına (Dörtlü Takrir ile) zemin hazırladı.

II. Dünya Savaşı Konferansları: Genel Analiz ve Türkiye Perspektifi *Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941)* -Sebep: Almanya'nın Balkanlar'da hızla ilerleyip Türkiye sınırına dayanması, Ankara'da işgal korkusu. -Hitler, Von Papen aracılığıyla İnönü'ye mektup gönderip Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyacağını, amacının sadece İngilizlerin gücünü kırmak olduğunu söylüyor, aynı anda basın bunu "İngiltere'nin büyük diplomatik yenilgisi" diye kullanıyor. -Türkiye açısından amaç: Almanya'yı geçici olarak yatıştırmak, zaman kazanmak ve ülkeyi savaş dışında tutmak. Buna rağmen Müttefiklere de hala bağlı olduğunu söylüyor. -Barbarossa Harekâtı başlayıp Almanya Sovyetler'e saldırınca Türkiye rahatlıyor.

Atlantik Konferansı (Ağustos 1941) -Katılımcılar: ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill. -Ortaya çıkan "Atlantik Bildirisi", savaş sonrası barış düzeninin vizyonunu çiziyor. -İlhak yok, halkın rızası olmadan sınır değişikliği yok, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası işbirliği, açık denizlerde serbest dolaşım gibi ilkeler.

Adana Görüşmesi ve Churchill'in Baskısı (30-31 Ocak 1943) -Katılımcılar: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve İngiltere Başbakanı Churchill. -Churchill, Balkanlarda Almanya'ya karşı yeni bir cephe açmak için Türkiye'nin savaşa girmesini istiyor. -Türkiye'nin tavrı: Ordunun teçhizatı yetersiz, savaş ekonomisi zor durumda. Sovyet nüfuzunun Balkanlar ve Boğazlara inmesinden endişeli. -Sonuç: İnönü savaşa girişi ustaca ertelemeyi başarıyor, karşılığında askeri yardım sözü alıyor.

Tahran Konferansı (28 Kasım - 1 Aralık 1943) -"Büyük Üçlü"nün (Roosevelt, Churchill, Stalin) ilk yüz yüze buluşması. -Fransa'ya Normandiya Çıkarması (ikinci cephe) açılması, Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki nüfuzunun kabullenilmesi (özellikle Polonya sınırında). -

Roosevelt ve Churchill, Türkiye'nin 1943 sonuna kadar savaşa girmesini istiyorlar. Türkiye savaşa girerse ve Almanya saldırırsa Sovyetlerin Türkiye'ye yardım yapması kararlaştırılıyor.

Kahire Konferansı (4-6 Aralık 1943) -Katılımcılar: Roosevelt, Churchill, İnönü. -Amaç: Türkiye'yi hemen savaşa sokmak (özellikle Balkanlarda Müttefik ordusu açısından durum 1942'den itibaren Müttefikler lehine dönmüş, şimdi Türkiye'nin taze gücünü istiyorlar, ama Almanların Anadolu'ya saldırarak büyük yıkım yapma riski olduğunu da biliyorlar). -Sonuç: Türkiye'nin derhal savaşa girmemesi kabul ediliyor, tarafsızlığı sürüyor. Gerekli askeri ve mali yardım gelmeden savaşa girilmeyeceği Türk tarafınca vurgulanıyor.

Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945) -Katılımcılar: Roosevelt, Churchill, Stalin. -Kararlar: Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimi, Almanya ve Berlin'in dört işgal bölgesine ayrılması, silahsızlandırılması, savaş suçlularının yargılanması. Birleşmiş Milletler'in kurulması kararı. Sovyetlerin Japonya'ya savaş açması. -Türkiye açısından: 1 Mart 1945'e kadar Mihver devletlere (Almanya ve Japonya) savaş açanların Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olabileceği şartı getiriliyor. Bunun üzerine Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya sembolik olarak savaş ilan ediyor.

San Francisco Konferansı (25 Nisan - 26 Haziran 1945) -50 müttefik devlet, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalıyor ve BM resmen kuruluyor. -Türkiye de konferansa davet edilmiş ve BM'nin kurucu üyeleri arasındadır.

Potsdam Konferansı (17 Temmuz - 2 Ağustos 1945) -Katılımcılar: Truman (ABD), Attlee (İngiltere), Stalin. -Almanya'nın yenilgisinden sonra barış antlaşmalarının hazırlanması, savaş suçlularının yargılanması kararları. -Türkiye açısından: Stalin, Boğazlarda üs ve toprak (Kars, Ardahan) taleplerini burada çok sert biçimde tekrar gündeme getiriyor. Bu durum Türkiye'yi kesin olarak Batı blokuna ve ABD'ye yanaşmaya itiyor (Truman Doktrini ve NATO üyeliği sürecini başlatıyor).

Türkiye ve Dünya Nüfusu *1945-1960: Pronatalist Dönem (Nüfus Artışını Teşvik Edici)* -Savaş yıllarında ordu silah altında olduğu için nüfus artış hızı düşüktü. -Savaş bitince artış hızı yükseldi (1950-55'te artış hızı binde 28 ile dünyadaki en yükseklerden biriydi). -Sağlık, beslenme koşulları düzeliyor, sıtma-verem azalıyor, ölümler düşüyor. -Devlet söylemi: "Nüfus ne kadar çoğalırsa, gelecek o kadar parlak, devlet o kadar güçlü olur".

1960: Dönüşümün Başlangıcı -27 Mayıs sonrası Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kuruluyor. -DPT, hızlı nüfus artışının kalkınmayı zorlaştırdığını vurguluyor (işsizlik, altyapı yetersizliği vs.). -Toplumun dini hassasiyetleri için Diyanet fetvası alınıyor: Doğum kontrolü caizdir deniyor.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) -Hızlı nüfus artışının iktisadi gelişmeyi kösteklediği söyleniyor. -Önerilen tedbirler: Gebeliği önleyici bilgi ve araçların ithal, satış ve dağıtımını yasaklayan hükümler kaldırılacak. Sağlık personeline nüfus planlaması dersi verilecek. İsteyenlere ücretsiz veya ucuz materyal dağıtılacak. Pronatalist çizgiden antinatalist (nüfus artışını sınırlandırıcı) çizgiye geçiş.

1965 Nüfus Planlaması Hakkında Kanun -Nüfus planlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmalarıdır denildi. -"Devletin çok çocuğa değil, iyi bakılmış yetiştirilmiş çocuklara ihtiyacı var."

İkinci, Üçüncü, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları (1968-1983) -Bağımlı nüfusun (genç ve yaşlı) kalkınmayı yavaşlattığı vurgulanıyor. İşsizlik ve gelir artışının düşük kalması nüfus artışına bağlanıyor.

1980'ler ve Sonrası -DPT, Türk ailesi için makul çocuk modeli öngörüyor. Doğum hızları azalmaya başlıyor.

Çok Partili Hayata Geçişte Dış Faktörler II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, küresel güç dengelerinde büyük bir değişim yarattı. Savaşı kazanan demokratik devletlerin (ABD ve İngiltere) dünyada hakim güç haline gelmesi, faşist ve otoriter rejimlerin yenilgiye uğraması,

Türkiye üzerinde demokratikleşme yönünde bir baskı oluşturdu. Ayrıca, SSCB'nin Türkiye'den Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'dan toprak (Kars, Ardahan) talep etmesi, Türkiye'yi Batı blokuna ve ABD'nin desteğine muhtaç bıraktı. ABD liderliğindeki Batı (Hür Dünya) bloğunda yer alabilmek ve Birleşmiş Milletler'e kabul edilmek için Türkiye'nin tek parti yönetiminden çok partili demokratik bir sisteme geçmesi gerekiyordu.

Çok Partili Hayata Geçişte İç Faktörler -Tek parti (CHP) yönetimi ve II. Dünya Savaşı yıllarının getirdiği ağır ekonomik yükler (Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, karne uygulamaları), toplumda büyük bir yıpranma ve huzursuzluk yarattı. -Özellikle kırsal kesim ve köylü, ağır vergiler ve jandarmanın baskıcı uygulamalarından dolayı iktidara karşı tepkiliydi. -Burjuvazi ve toprak sahipleri de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi devlet müdahalelerinden rahatsızdı. -İsmet İnönü'nün demokratikleşme yönündeki ılımlı mesajları da süreci hızlandırdı. (19 Mayıs 1945 konuşması).

Dörtlü Takrir (7 Haziran 1945) CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından TBMM grubuna verilen ve partide ve ülkede demokratik reformların yapılmasını isteyen önergedir. Bu önergenin reddedilmesi ve bu kişilerin partiden ihraç edilmesi (veya istifa etmeleri), Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasının (7 Ocak 1946) temelini atmıştır. Bu durum, Türkiye'de kesintisiz çok partili siyasi hayatın başlangıcı olmuştur.

Truman Doktrini ve Marshall Planı *Truman Doktrini (1947):* SSCB'nin yayılmacı politikası ve Türkiye ile Yunanistan üzerindeki baskıları (komünizm tehdidi) karşısında, ABD Başkanı Truman'ın bu ülkelere ekonomik ve askeri yardım yapacağını ilan etmesidir. Bu doktrin ile Türkiye kesin olarak Batı blokunda yerini almış ve ABD'nin koruma şemsiyesi altına girmiştir. *Marshall Planı (1948):* II. Dünya Savaşı sonrası yıkıma uğrayan Avrupa ekonomilerini ayağa kaldırmak ve komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla ABD'nin başlattığı ekonomik yardım paketidir. Türkiye de başlangıçta dahil edilmese de ısrarları

sonucu bu plana dahil edilmiş ve tarım, ulaşım (karayolları) ve altyapı alanlarında önemli yardımlar (özellikle traktörler) almıştır.

1950-1960 Arası ve Hızlı Kentleşme (Demokrat Parti Dönemi) 1950 seçimlerinde DP, "Yeter Söz Milletindir" sloganıyla büyük bir zafer kazanarak 27 yıllık CHP iktidarına son verdi (Beyaz Devrim). DP dönemi ekonomisi: Dışa açık, ithal ikameci kalkınma ve dış yardıma/krediye dayalı bir model benimsendi. Tarımda makineleşme (traktör sayısındaki artış) hızlandı. Ancak bu makineleşme, kırsalda işsizliğe ve köyden kente (özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Adana'ya) yoğun bir göç dalgasına neden oldu. Şehirlerde konut açığı ve "gecekondu" sorunu ortaya çıktı. Altyapı yetersizlikleri, çarpık kentleşme ve sosyal sorunlar baş gösterdi. Şehir merkezlerinde ise "yap-sat" modeliyle apartmanlaşma hızlandı.

Bretton Woods Sistemi, Dünya Bankası ve IMF 1944'te ABD'nin Bretton Woods kasabasında toplanan konferansla uluslararası yeni bir para ve finans sistemi kuruldu.

- **Bretton Woods Para Sistemi:** ABD doları altın karşılığında sabitlendi (1 ons altın = 35 dolar) ve diğer tüm paralar da dolara sabitlendi (ayarlanabilir sabit kur sistemi). 1970'lerde ABD'nin doları altına çevrilebilirliğini kaldırmasıyla bu sistem çöktü ve dalgalı kur sistemine geçildi.
- **IMF (Uluslararası Para Fonu):** Uluslararası ticaretteki ödemeler dengesi sorunlarını çözmek ve ülkelere kısa vadeli krediler vererek finansal istikrarı sağlamak amacıyla kuruldu.
- **Dünya Bankası:** II. Dünya Savaşı sonrası yıkılan ülkelerin yeniden inşası ve gelişmekte olan ülkelerin uzun vadeli kalkınma projelerini (altyapı, eğitim, sağlık vb.) finanse etmek amacıyla kuruldu.

Demokrat Parti İktidarının İlk Yılları (1950-1955) -14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP, başlangıçta demokratikleşme ve özgürlükler konusunda olumlu adımlar attı. Ezanın tekrar Arapça okunması serbest bırakıldı. -Ekonomide altın yıllar yaşandı. Marshall

yardımlarının da etkisiyle tarımsal üretim arttı, karayolları yapıldı. -Dış politikada Batı blokuna sıkı sıkıya bağlanıldı. 1950'de Kore Savaşı'na asker gönderilmesi, 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını sağladı. (Ayrıca Balkan Paktı ve Bağdat Paktı gibi bölgesel ittifaklara öncülük edildi). -Ancak 1954'ten sonra ekonomide durgunluk, enflasyon ve dış borç sıkıntıları baş gösterdi. Bu durum, DP'nin muhalefete karşı daha otoriter ve baskıcı politikalar (basın sansürü, toplantı yasakları vb.) izlemesine neden oldu.

- **6-7 Eylül Olayları (1955):** Kıbrıs sorunu nedeniyle gerilen Türk-Yunan ilişkilerinin etkisiyle, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı yolundaki yalan haber üzerine İstanbul ve İzmir'de Rum azınlığın ev ve işyerlerine yönelik planlı saldırılar ve yağmalama eylemleridir.

1957 Seçimleri ve Darbeye Gidiş Ekonomik kriz ve siyasi gerilimin gölgesinde yapılan seçimlerde DP oy kaybetti ancak iktidarını korudu. DP, muhalefeti sindirmek için "Vatan Cephesi"ni kurdu (radyolarda her gün bu cepheye katılanların isimleri okunarak toplumsal kutuplaşma yaratıldı). Muhalefeti ve basını denetlemek, susturmak amacıyla TBMM'de sadece DP'lilerden oluşan ve olağanüstü yetkilere sahip "Tahkikat Komisyonu" kuruldu (Nisan 1960). Bu komisyonun anayasaya aykırı yetkileri ve baskıcı uygulamaları, üniversite öğrencilerinin protestolarına (555K olayları, 28-29 Nisan olayları) neden oldu. Toplumsal gerilim zirveye ulaştı.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi 27 Mayıs 1960 sabahı, Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki bir grup düşük ve orta rütbeli subayın oluşturduğu Milli Birlik Komitesi (MBK), yönetime el koydu. DP hükümeti devrildi, meclis kapatıldı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve DP'li milletvekilleri tutuklanarak Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı'nda yargılandılar. Yargılamalar sonucunda Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edildi (Eylül 1961).

- **Milli Birlik Komitesi (MBK):** Darbeyi yapan 38 subaydan oluşan ve 1961 Anayasası kabul edilene kadar ülkeyi yöneten askeri kuruldur. Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'di.
- **Kurucu Meclis:** MBK ve sivil üyelerden (Temsilciler Meclisi) oluşur. Yeni anayasayı (1961 Anayasası) ve seçim kanununu hazırlamakla görevlendirilmiştir.
- **1961 Anayasası:** Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve referandumla kabul edilen, özgürlükleri ve temel hakları güvence altına alan, "kuvvetler ayrılığı" ilkesini (Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay vb. kurumlarla) benimseyen, sosyal devlet anlayışını getiren ve üniversitelere/TRT'ye özerklik tanıyan, Türkiye'nin gördüğü en demokratik anayasa olarak kabul edilir. Ancak aynı zamanda Milli Güvenlik Kurulu'nu (MGK) kurarak ordunun siyasetteki gölge etkisini de anayasal güvence altına almıştır.

1960'lı Yıllar ve 68 Kuşağı -1961 seçimlerinde hiçbir parti tek başına iktidar olamadı, koalisyon hükümetleri dönemi başladı (İsmet İnönü başbakanlığında CHP-AP koalisyonu). -Kıbrıs Sorunu: 1960'larda Kıbrıs'ta Rumların (EOKA) Türklere yönelik katliamları (Kanlı Noel - 1963) üzerine Türkiye'nin adaya müdahale kararı alması, ancak ABD Başkanı Johnson'ın gönderdiği sert mektup (Johnson Mektubu - 1964) ile bu müdahalenin engellenmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük bir krize ve Türkiye'de Amerikan karşıtlığının yükselmesine neden oldu. -1965 seçimlerinde Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) tek başına iktidar oldu. -Bu dönemde işçi hareketleri, sendikalaşma ve sol ideolojiler (Türkiye İşçi Partisi - TİP) güçlendi. -**68 Kuşağı:** Tüm dünyada (ABD'de Vietnam Savaşı karşıtlığı, Fransa'da öğrenci olayları) esen değişim rüzgarlarının etkisiyle Türkiye'de de üniversite gençliği (özellikle sol görüşlü öğrenciler) anti-emperyalizm, tam bağımsızlık, eğitimde reform ve sosyal adalet talepleriyle eylemlere (boykotlar, işgaller, 6. Filo

protestoları) başladı. Deniz Gezmiş, Mahir Çayan gibi isimler bu dönemin sembolleri oldu. Sağ-sol çatışmaları ve toplumsal şiddet giderek arttı.

12 Mart 1971 Muhtırası Artan toplumsal olaylar, öğrenci hareketleri, işçi grevleri, sağ-sol çatışmaları ve ekonomik kriz (1970 devalüasyonu) karşısında AP (Süleyman Demirel) hükümetinin asayişi sağlayamaması gerekçesiyle, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları hükümete bir muhtıra verdi. Demirel istifa etti, yerine partiler üstü bir "teknokratlar hükümeti" (Nihat Erim başbakanlığında) kuruldu. -Bu bir "ara rejim" dönemidir (Meclis açık kalmış ancak ordunun vesayeti altına girmiştir). -Sol örgütlere karşı şiddetli bir baskı dönemi başlamış, Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edilmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükler kısıtlanmıştır.

İsrail-Filistin Meselesi ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 1969'da Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın fanatik bir Yahudi tarafından kundaklanması üzerine, İslam ülkeleri arasında dayanışmayı sağlamak ve Filistin davasını uluslararası alanda savunmak amacıyla İslam İşbirliği Teşkilatı kuruldu. Türkiye başlangıçta laik yapısı nedeniyle mesafeli dursa da, 1980'lerden sonra (Kıbrıs sorunu ve ekonomik nedenlerle) Ortadoğu'ya ve İslam ülkelerine daha fazla yakınlaşmış ve İİT içinde aktif roller üstlenmiştir (Ekmeleddin İhsanoğlu'nun genel sekreter olması vb.).

Petrol Krizleri (1973 ve 1979) -1973'teki Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur) sırasında, ABD ve Batılı ülkelerin İsrail'i desteklemesine tepki olarak Arap petrol üreten ülkeler (OAPEC), petrol ambargosu uyguladı ve petrol fiyatları bir anda dört katına çıktı (Birinci Petrol Şoku). -1979'da İran İslam Devrimi'nin ardından ikinci petrol krizi yaşandı ve fiyatlar tekrar fırladı. -Bu krizler, petrol ithal eden ve sanayisi gelişmekte olan Türkiye ekonomisinde derin yaralar açtı. İthalat faturası kabardı, döviz açığı büyüdü, enflasyon fırladı, temel tüketim mallarında karaborsa ve kuyruklar (tüp, yağ, benzin kuyrukları vb.) ortaya çıktı.

1970'li Yıllarda Türkiye (Siyasi Kriz ve Kutuplaşma) -1973 seçimlerinde Bülent Ecevit liderliğindeki CHP birinci parti oldu ve Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP) ile koalisyon (CHP-MSP koalisyonu) kurdu. Bu dönemde Kıbrıs Barış Harekatı (1974) yapıldı. -Kıbrıs Harekatı sonrası ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması, ekonomiyi daha da zorladı. -1970'lerin ikinci yarısı "Milliyetçi Cephe" (MC) koalisyonları (Süleyman Demirel'in başbakanlığında AP, MSP, MHP ortaklığı) dönemi oldu. Bu dönemde sağ-sol kutuplaşması silahlı çatışmalara ve terör eylemlerine (Maraş, Çorum, 1 Mayıs 1977 Taksim olayları) dönüştü. Günde ortalama 20-25 kişi siyasi cinayetlere kurban gidiyordu. Siyasi istikrarsızlık, meclisin kilitlenmesi (aylarca cumhurbaşkanı seçilememesi) ve ekonomik çöküş devleti felç etti.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Siyasi cinayetler, toplumsal kaos, meclisin kilitlenmesi ve derin ekonomik kriz gerekçe gösterilerek, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren liderliğindeki Türk Silahlı Kuvvetleri (Milli Güvenlik Konseyi adıyla) yönetime el koydu. *Sonuçları:* -Siyasi partiler kapatıldı, liderleri (Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkeş) tutuklandı ve siyasetten yasaklandı. -Yüz binlerce kişi gözaltına alındı, işkencelerden geçti, idamlar (solcu ve sağcı gençlerden) infaz edildi. Sendikalar ve dernekler kapatıldı. -1982 Anayasası hazırlandı ve referandumla kabul edildi. (Kenan Evren de cumhurbaşkanı seçildi). 1982 Anayasası, özgürlükleri kısıtlayan, yürütmeyi ve cumhurbaşkanının yetkilerini güçlendiren, daha otoriter ve vesayetçi bir anayasa oldu. Siyasi bellekte büyük bir kırılma yaşandı.

Türkiye'de Neoliberalizmin İnşası (24 Ocak Kararları ve Sonrası) 1970'lerdeki ekonomik çöküşü aşmak için 24 Ocak 1980'de Süleyman Demirel hükümeti (ve onun müsteşarı Turgut Özal) tarafından köklü ekonomik reform kararları (24 Ocak Kararları) açıklandı. -Bu kararlarla, devlet müdahaleciliğine ve ithal ikameci sanayileşmeye dayalı eski model terk edilerek, serbest piyasa ekonomisine, dışa açık ve ihracata dayalı büyüme modeline (neoliberalizm) geçildi. -12 Eylül Darbesi, bu ekonomik kararların toplumsal muhalefet

olmadan (sendikaların kapatılması, grev yasakları) uygulanmasını kolaylaştırdı. -1983 seçimlerinde tek başına iktidara gelen Turgut Özal (ANAP), bu politikaları hızla uyguladı (dış ticaretin serbestleştirilmesi, özelleştirmeler, altyapı yatırımları). Ancak bu model zamanla gelir eşitsizliğini, dış borçlanmayı ve yeni ekonomik krizleri (1994 ve 2001 krizleri) de beraberinde getirdi.

Kıbrıs Meselesi -İngiltere'nin adayı ilhak etmesinin (I. Dünya Savaşı) ardından, Rumlar adayı Yunanistan'a bağlamak (Enosis) için mücadeleye başladılar (EOKA örgütü). Türkler de buna karşı direniş örgütleri (TMT) kurdular. -1960'ta Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Ancak Rumların Türklere yönelik saldırıları (1963 Kanlı Noel) sürdü. -1974'te Yunanistan'ın desteklediği faşist bir darbeyle (Nikos Sampson) Makarios devrildi ve Enosis ilan edilmek istendi. Bunun üzerine Türkiye, garantörlük hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirdi ve adanın kuzeyini güvence altına aldı. Ada kuzey (Türk) ve güney (Rum) olarak ikiye bölündü. -1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kuruldu ancak Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından tanınmadı.

Tarımda Dönüşüm ve Sürdürülebilirlik -1960'larda başlayıp 1990'lara kadar süren "Yeşil Devrim", kimyasal gübre, ilaç ve yeni tohumların kullanımıyla tarımsal üretimi dünya çapında büyük ölçüde artırdı. Ancak bu durum çevre kirliliğine, su kaynaklarının tükenmesine ve toprak erozyonuna neden oldu. -Buna tepki olarak 1980'lerin sonundan itibaren "organik tarım" ve çevre dostu, kimyasalların azaltıldığı, doğal kaynakları korumayı hedefleyen "sürdürülebilir tarım" kavramları gelişmeye başladı. Türkiye'de de organik tarım üretimi yasal çerçeveye oturtularak ihracat odaklı gelişme gösterdi.